

DET KONGELIGE BARNE-, LIKESTILLINGS-
OG INKLUDERINGSDEPARTEMENT

Rundskriv Q-19/2012 (juni 2012)

Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften)

Retningslinjer til forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon (rettighetsforskriften)

Innledning

Forskriften av 15. november 2011 erstatter forskrift av 12. desember 2002 om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon. Forskriften er gitt med hjemmel i barnevernloven § 5-9 fjerde ledd. Menneskerettighetene, herunder Den europeiske menneskerettskonvensjon og FNs barnekonvensjon, gir rettigheter til barn og unge plassert på institusjon og setter rammer for bruk av tvang. Etter barnekonvensjonen artikkel 20 er staten forpliktet til å yte særlig beskyttelse og bistand til barn og unge som er under offentlig omsorg. Barnevernloven og forskriftene til loven er basert på dette.

Barn og unge på institusjon skal i størst mulig grad ha et normalt liv. Institusjonene skal gi dem den omsorg og behandling de har behov for. Departementet ser det som viktig at rettighetsforskriften inneholder den nødvendige balanse mellom beboernes behov for vern om sin integritet og institusjonens behov for å kunne anvende tvang der dette er nødvendig.

For å sikre rett hjelp er det viktig å beskytte barnet og ungdommen når de utsetter seg for situasjoner som kan være skadelige for deres trygghet og utvikling. Den samfunnsmessige utviklingen byr på nye utfordringer i å begrense barns og ungdommers kontakt med nettverk som kan fremme negativ utvikling. Dette er blant annet en følge av økt tilgang til elektroniske kommunikasjonsformer. Faren for å utvikle og opprettholde antisosial atferd er derfor større enn tidligere. For å beskytte beboeren er det noen ganger nødvendig å begrense bruken av elektroniske kommunikasjonsmidler. Det kan også være nødvendig å begrense adgangen til å bevege seg fritt innenfor og utenfor institusjonen. Forsvarlig omsorg for barn og unge handler også om å hindre kontakt med negative miljøer og å hindre at de skader seg selv eller andre.

Departementet ønsker med den reviderte forskriften å sette et særlig fokus på institusjonenes plikt til å gi barna og ungdommene de har påtatt seg ansvaret for, god og forsvarlig omsorg og behandling. Barn og unge som bor på institusjon skal ha like gode utviklingsmuligheter som andre barn og unge har. Barn og unge i institusjoner er sårbare og har ulike behov. De som plasseres på barneverninstitusjon har større og mer omfattende omsorgs- og læringsbehov og utfordringer knyttet til rus, kriminalitet og psykiske helseplager enn tidligere. Noen barn og unge vil ha utviklingsforstyrrelser og psykiske problemer. For alle som bor på institusjon er det derfor svært viktig med god omsorg og stabil voksenkontakt for å gi positiv støtte til videre utvikling.

Barn og unge har rett til å si sin mening og bli hørt. God og tilpasset informasjon er en forutsetning for å kunne delta. Slik blir det viktig at beboerne informeres om endringer, planer og beslutninger som har innvirkning på deres liv, og får mulighet til å komme med innspill og delta i ulike beslutningsprosesser.

Barn og unge på institusjon kan gi verdifulle innspill til utviklingen av institusjonstilbudet. Det å ta beboernes meninger på alvor kan gi et godt utgangspunkt for forbedring av tilbudet.

Å få mulighet til å delta ved å bli tatt med på råd innebærer at barn og ungdom på institusjon kan oppleve å være en ressurs for institusjonen. Å bli tatt på alvor gir økt selvspekt og større respekt for beslutninger som blir tatt av ansatte på institusjonen.

I den nye forskriften er ikke adgangen til å benytte tvang eller andre begrensninger i særlig grad utvidet. Departementet har i den nye forskriften presisert og tydeliggjort den adgang til å bruke tvang og begrensninger som forskrift av 12. desember 2002 åpnet for. Den nye forskriften innebærer likevel enkelte materielle endringer;

- Det er inntatt en formålsbestemmelse i forskriften.
- Det er nedfelt et klart krav om at bruk av tvang og andre inngrep i den personlige integritet ikke skal benyttes i større grad enn det som er nødvendig for formålet. Andre fremgangsmåter skal være prøvd først.
- Adgangen til rusmiddeltesting er utvidet slik at alle beboere, uavhengig av plasseringsgrunnlag, får mulighet til å samtykke til urinprøvetaking.
- Adgangen til å foreta kroppsvisitasjon og ransaking er utvidet. Adgangen gjelder nå også der institusjonen har begrunnet mistanke om at beboeren oppbevarer tyvegods, skadelige medikamenter og brukerstyr.
- Adgangen til å kroppsvisitere er utvidet slik at også munnhulen omfattes.
- Bestemmelsen om begrensninger i retten til telefonkontakt er utvidet til å gjelde alle elektroniske kommunikasjonsmidler. Dagens adgang til å nekte beboerne å ta med seg mobiltelefon er fjernet. Samtidig presiserer vi adgangen til å inndra elektroniske kommunikasjonsmidler som ungdom plassert etter atferdsparagrafene bruker i strid med fastsatte begrensninger.
- Bestemmelsen som gjelder bevegelsesbegrensninger for ungdom plassert etter atferdsparagrafene er utvidet, slik at det også kan fastsettes begrensninger i adgangen til å bevege seg fritt innenfor institusjonen.

Den barneverntjeneste som er ansvarlig for plasseringen har ansvar for å følge med på hvordan det går med beboeren på institusjonen. Dette gjelder også bruk av tvang og andre inngrep i den personlige integritet.

Institusjonen skal sørge for at de ansatte får nødvendig opplæring om rettighetsforskriften. Mange av reglene i rettighetsforskriften forutsetter en konkret skjønnsmessig vurdering av om vilkårene for tvangsbruk er til stede. Skal reglene fylle sitt formål er det viktig at de ansatte ved institusjonene er seg bevisst dette ansvaret og utøver sitt skjønn på en god faglig og etisk måte. Det er viktig at ungdom på institusjon møtes med trygge grenser og med voksne som i kraft av sin autoritet og sin fagkompetanse hindrer ungdom i å skade seg selv eller andre.

Ensartet praktisering av regelverket er i seg selv et mål. Selv om regelverket presiseres, vil det i konkrete situasjoner være nødvendig å utøve skjønn innenfor de rammer regelverket setter. I to situasjoner som synes like kan det være vesentlige forhold som er forskjellige. Det er derfor ikke mulig, heller ikke ønskelig, å fastsette eksakte rammer for innholdet i de ulike skjønnstemaene. Departementet vil presisere at ansatte på barneverninstitusjoner i utgangspunktet skal benytte seg av virksomme faglige metoder, slik at man så langt som mulig unngår bruk av tvang.

Kapittel 1. Generelle bestemmelser

Til § 1 Formål

Formålsbestemmelsen skal synliggjøre behovet for å gi best mulig omsorg og behandling, og samtidig ivareta de rettssikkerhetsmessige aspektene. Det er derfor nedfelt i forskriften at formålet er å sikre at beboerne får forsvarlig omsorg og behandling i institusjonen og at beboerne blir behandlet hensynsfullt og med respekt for den enkeltes integritet. Ved en eventuell tolkningstvil vil formålsbestemmelsen også kunne være et nyttig moment i tolkningen.

Institusjonen har plikt til å ivareta omsorgen for den enkelte beboer. I forskriftsteksten omtales nærmere hva som ligger i begrepet forsvarlig omsorg. God omsorg innebærer at institusjonen gir beboeren vern og beskyttelse slik at ungdommen ikke utsetter seg selv eller andre for fare, herunder fare for nettbaserte overgrep. Noen barn som bor på institusjon har tilknytnings- og relasjonsvansker og/eller psykiske problemer. Tydelige rammer for å sikre barnets trygghet og gode utvikling står sentralt. Oppfølging av beboerens skolesituasjon og fritidsaktiviteter er også en naturlig del av omsorgsansvaret. Det innebærer blant annet at institusjonene aktivt skal arbeide for at beboerne tar i mot og følger opp skole- eller opplæringstilbud. Barn og unge som bor på institusjon skal få tilstrekkelig leksehjelp og annen skoleoppfølging ut fra individuelle forutsetninger og behov. Stabil og god voksenkontakt og kontinuitet i omsorgen vil være viktig. Institusjonen skal videre bidra til at beboeren trives, opplever mestring og blir sett og hørt. Det å lære beboeren å forholde seg til et fellesskap, herunder å vise respekt og toleranse for andre, kan også være viktige elementer i omsorgen.

Barnets beste skal ligge til grunn for utøvelsen av omsorgen. Målet er å gi omsorg, behandling og hjelp som skal bidra til utvikling og varige, positive endringer i beboerens liv. Etter artikkel 3 i FNs barnekonvensjon skal barnets beste være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barnet. Barnekonvensjonen er inkorporert i menneskerettsloven og gjelder som norsk lov. Barnekonvensjonen skal ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgivning. Departementet ønsket å synliggjøre barns rettigheter etter barnekonvensjonen også i rettighetsforskriften. Hensynet til barnets beste er derfor tatt inn i formålsbestemmelsen. Prinsippet om barnets beste kan videre gi veiledning når ulike hensyn må avveies mot hverandre. Hensynet til barnets beste etter artikkel 3 må ses i sammenheng med barnets rett til å si sin mening og bli hørt etter artikkel 12. Både barnets behov for beskyttelse og barnets rett til selvstendig utøvelse av rettigheter, medinnflytelse og medbestemmelse må tas på alvor. Nærmere omtale av barnekonvensjonen finnes på departementets hjemmeside på www.regjeringen.no.

Til § 2 Virkeområde

Institusjoner

Forskriften gjelder ved plasseringer i institusjoner som omfattes av barnevernloven kapittel 5. Dette er statlige institusjoner og private og kommunale institusjoner godkjent av statlig regional barnevernmyndighet. Forskriften gjelder også for Oslo kommune hvor statlig regional myndighets oppgaver og myndighet skal ivaretas av kommunen, jf. barnevernloven § 2-3a.

Omsorgssentre

I tillegg gjelder forskriften for enslige mindreårige asylsøkere plassert i omsorgssentre som omfattes av barnevernloven kapittel 5A. Paragraf 5A-7 viser til at barnevernloven § 5-9 med tilhørende forskrifter gjelder tilsvarende for omsorgssentre. Enslig mindreårige asylsøkere som bor i omsorgssentrene har ofte språkutfordringer. Det er derfor viktig at det benyttes tolk der barna ikke snakker tilstrekkelig norsk til å forstå eller gjøre seg forstått på norsk, for eksempel i en klagesak etter rettighetsforskriften. Det samme vil kunne gjelde for barn og unge med innvandrerbakgrunn som bor i barneverninstitusjon.

Ungdom over 18 år

Når det gjelder spørsmålet om hvorvidt rettighetsforskriften, og da særlig tvangsbestemmelsene, kan anvendes overfor beboere som er over 18 år, er utgangspunktet at barnevernloven og forskrifter gitt i medhold av loven gjelder for barn under 18 år, jf. barnevernloven § 1-3 første ledd. Grunnlaget for opphold i institusjon etter fylte 18 år vil være ulikt. Etter § 4-24 tredje ledd kan tiltak gjennomføres slik fylkesnemnda har bestemt selv om vedkommende fyller 18 år i løpet av plasseringstiden, så lenge plasseringen ble satt i verk før barnet fyller 18 år. I disse tilfellene der oppholdet skjer mot den unges vilje, vurderer departementet det slik at rettighetsforskriften må komme til anvendelse under oppholdet.

Et annet grunnlag for opphold i institusjon, kan være at ungdommen selv samtykker til å opprettholde institusjonsoppholdet etter fylte 18 år, jf. § 1-3 annet ledd. Forskriften vil da ikke komme direkte til anvendelse og det vil være det samtykket som ligger til grunn for fortsatt institusjonsopphold som vil være avgjørende. Det må da være klart hva samtykket omfatter når det gjelder institusjonens adgang til å benytte tvang eller andre inngrep i den personlige integritet. Det kan ikke samtykkes til tvang og begrensninger utover det som følger av rettighetsforskriften. Beboeren må selvfølgelig alltid innordne seg etter husordensregler og rutiner som gjelder i institusjonen og respektere de avgjørelser institusjonen treffer ut fra ansvaret for trygghet og trivsel for alle på institusjonen. De alminnelige reglene for nødrett og nødverge vil også uansett gjelde.

Gjennomføring av straff i institusjon

Ungdom som er dømt til fengselsstraff kan i særlige tilfeller gjennomføre straffen i en barneverninstitusjon. Dette gjelder dersom oppholdet er nødvendig for å bedre domfeltes evne til å fungere sosialt og lovlydig eller andre tungtveiende grunner taler for det, jf. straffegjennomføringsloven § 12. Gjennomføring av straff i barneverninstitusjon kan for eksempel være aktuelt når ungdommen allerede var plassert på institusjonen da han/hun

begikk den straffbare handlingen. Hvis straff skal gjennomføres i en barneverninstitusjon, skal barnevernloven med forskrifter komme til anvendelse, herunder rettighetsforskriften. Hvis det ikke er mulig å gjennomføre straffen i overensstemmelse med rettighetsforskriften, må gjennomføringen skje i annen institusjon enn en barneverninstitusjon eller i fengsel.

Varetektssurrogat

Forskriften vil på samme måte gjelde for ungdom som unntaksvis er plassert på barneverninstitusjon som varetektssurrogat. Departementet påpeker at man som hovedregel ikke skal benytte barneverninstitusjoner som varetektssurrogat. Barneverninstitusjoner er som regel lite egnet til dette formål. Det er derfor kun i spesielle enkelttilfeller at barneverninstitusjoner som varetektssurrogat er aktuelt. I de enkelttilfeller hvor det kan være aktuelt å benytte barneverninstitusjon som varetektssurrogat, vil rettighetsforskriften gjelde. Er det ikke mulig å overholde rettighetsforskriftens bestemmelser i det konkrete tilfellet, kan ikke barneverninstitusjonen benyttes som varetektssurrogat.

Til § 3 Forbud mot innskrenkninger i beboernes rettigheter

Første ledd i bestemmelsen er en videreføring av § 2 i den tidligere forskriften. Ordlyden er forenklet, men meningsinnholdet er ment videreført.

Det er ikke adgang til å fastsette husordensregler eller lignende som innskrenker beboernes rettigheter etter forskriften. Det kan ikke fastsettes generelle regler som er et inngrep som krever særskilt hjemmel i forskriften, og som krever en konkret og individuell vurdering. Institusjonen kan for eksempel ikke innføre et generelt forbud mot mobiltelefoner eller besøk på institusjonen i husordensreglene. Det betyr at det bare kan fastsettes generelle regler der dette kan begrunnes i institusjonens ansvar for driften, herunder hensynet til trygghet og trivsel for alle. Institusjonen kan for eksempel ha husordensregler om at det skal være ro i institusjonen om natten, at beboerne ikke skal snakke i mobiltelefonen under felles måltider og når det er ønskelig at besøk skal skje.

Det er ikke adgang til å inngå avtaler med beboerne som svekker deres rettigheter etter forskriften. Det kan inngås avtaler med beboeren så lenge avtalen er innenfor rammen av hva institusjonen kunne ha bestemt ut fra omsorgsansvaret for den enkelte. Institusjonen kan for eksempel inngå avtale med en ungdom om at mobiltelefonen leveres inn et par dager, dersom beboeren ønsker dette fordi han opplever press fra et negativt miljø. Når det gjelder urinprøvetaking, kan institusjonen ikke inngå andre avtaler med beboerne om urinprøvetaking enn det som følger av § 19 og § 25 i forskriften. Institusjonen kan heller ikke inngå avtaler om fremtidig kroppsvisitasjon, ransaking og beslag. Her må det foreligge en konkret situasjon hvor de nærmere angitte vilkårene i forskriften er oppfylt.

Husordensregler, rutiner osv. må ikke anvendes på en måte som vil være urimelig overfor beboeren i det enkelte tilfellet. Det kan for eksempel være urimelig å kreve at en ungdom skal være med på et fast gruppemøte, dersom en slektning bosatt langt unna har kommet på besøk.

Tidligere forskrift presiserte at det ikke var adgang til å nekte barn og ungdom som var plassert etter atferdsbestemmelsene besøk av advokat, barneverntjeneste, tilsynsmyndighet, prest, annen sjelesørger eller lignende. Etter departementets vurdering er det imidlertid ikke adgang til å nekte noen beboere, uansett plasseringsgrunnlag, besøk av eller annen kontakt med advokat, barneverntjeneste, tilsynsmyndighet, prest, annen sjelesørger eller lignende. Dette er derfor nå satt inn i den overordnede, generelle bestemmelsen i § 3. Gruppen er videre utvidet til også å omfatte helsepersonell som er beboerens egen behandler, eksempelvis psykolog. En beboer kan ha et like stort behov for å snakke med psykologen sin som med noen av de andre som er nevnt. Det kan oppstå kriser, og det å opprettholde kontakten med en behandler kan skape trygghet og forutsigbarhet for beboeren.

Til § 4 Taushetsplikt

Taushetsplikten til de som utfører tjeneste eller arbeid for barneverninstitusjoner følger av barnevernloven § 6-7.

Særlige spørsmål oppstår i forbindelse med pålegget i forskriftens § 17 om å overlevere ulovlige rusmidler og gjenstander til politiet. Barnevernloven § 6-7 gir reglene i forvaltningsloven §§ 13-13e anvendelse med visse nærmere bestemte begrensninger. Paragraf 13 b første ledd nr. 6 gir barnevernet adgang til uten hinder av taushetsplikten å anmelde eller gi opplysninger om lovbrudd til påtalemyndigheten. Barnevernet pålegges imidlertid ingen plikt til å gjøre det. Barnevernloven § 6-7 tredje ledd begrenser adgangen etter § 13 b første ledd nr. 6 ytterligere ved at den bare kan benyttes der det er nødvendig for å fremme barneverntjenestens eller institusjonens oppgaver, eller for å forebygge vesentlig fare for liv eller alvorlig skade for noens helse. Det samme gjelder for adgangen etter forvaltningslovens § 13 b første ledd nr. 5 om å gi opplysninger til andre organer.

Når en institusjon skal levere beslaglagte ulovlige rusmidler og gjenstander til politiet, regulerer barnevernloven § 6-7 hvilke opplysninger institusjonen kan gi ved overleveringen eller ved senere etterforskning. Etter straffeprosessloven § 230 har offentlige tjenestemenn og andre som handler på vegne av stat eller kommune kun plikt til å forklare seg om forhold de er blitt kjent med i jobben dersom dette kan skje uten å krenke lovbestemt taushetsplikt. Departementet, i praksis fylkesmannen, kan samtykke til at taushetsplikten oppheves.

Begrensningene i adgangen til å formidle opplysninger er blant annet begrunnet i hensynet til tilliten til barneverntjenesten og institusjonene. Institusjonene har således ikke anledning til å etablere generelle rutiner, praksis eller ordensregler som innebærer at enhver mistanke om straffbare forhold hos beboerne blir anmeldt til politiet.

Bare i konkrete tilfeller, der en institusjon etter en individuell vurdering finner at anmeldelse er nødvendig for å fremme institusjonens oppgaver i forhold til den enkelte beboer, eller dersom anmeldelse har som formål å forebygge vesentlig fare for liv eller alvorlig skade for noens helse, kan institusjonen anmelde beboeren. Det kan for eksempel være aktuelt å anmelde en beboer som har utøvd vold mot andre beboere eller ansatte dersom volden er av et

visst omfang og det er reell fare for at vedkommende igjen vil kunne utøve vold som kan påføre andre beboere eller ansatte alvorlige skader.

Til § 5 Behandling av og innsyn i personopplysninger

Institusjonen skal oppbevare og behandle personopplysninger om beboerne i henhold til reglene i lov 14. april 2000 nr. 31 om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven) og forskriften til loven av 15. desember 2000. Beboernes rett til innsyn i opplysninger om seg selv er regulert § 18 mv. Både loven og forskriften er å finne på www.lovdata.no.

Formålet med denne loven er å beskytte den enkelte mot at personvernet blir krenket gjennom behandling av personopplysninger. Loven skal bidra til at personopplysninger blir behandlet i samsvar med grunnleggende personvern hensyn, herunder behovet for personlig integritet, privatlivets fred og tilstrekkelig kvalitet på personopplysningene. Paragraf 18 mv. regulerer den enkeltes rett til innsyn. Det er viktig at de ansatte er fortrolige med reglene og gir beboerne den retten til innsyn i egen sak som de har krav på. Departementets rundskriv *Barnevernet og taushetsplikten, opplysningsretten og opplysningsplikten* (Q-24 mars 2005) har nærmere omtale av partsinnsyn og personopplysningsloven.

Til § 6 Oppbevaring av økonomiske midler m.m.

Institusjonen skal sørge for at beboerne kan oppbevare sine private eiendeler, penger mv. på en forsvarlig måte. Dersom en beboer ikke kan ta hånd om slike eiendeler, følger det av bestemmelsen at institusjonen har plikt til å oppbevare dem på en forsvarlig måte. I tillegg har institusjonen plikt til å føre oversikt over private eiendeler og penger mv. som den mottar til oppbevaring for beboeren. Beboerne bør få en kvittering.

Bestemmelsen skal sikre at beboerens eiendeler og penger mv. oppbevares trygt og at det ikke oppstår uenighet eller tvil om hva institusjonen har mottatt til oppbevaring.

Bestemmelsene i denne forskriften gir ikke institusjonen adgang til å disponere over beboerens økonomiske midler og eiendeler. Spørsmålet om hvem som kan beslutte bruk av den mindreåriges midler reguleres av vergemålsloven av 22. april 1927 nr. 3. Utgangspunktet er at vergen eller overformynderiet styrer den umyndiges midler. Den umyndige rår imidlertid selv over midler han har tjent etter fylte 15 år, eller som vergen eller noen annen har latt ham få til egen rådighet. Vergen kan ta fra den umyndige rådigheten over disse midlene dersom hensynet til den mindreårige krever det. Dersom den mindreårige er over 15 år og sørger for seg selv, krever et slikt inngrep samtykke fra overformynderiet. (Merk ny vergemålslov 26. mars 2010 som er vedtatt, men ikke trådt i kraft ennå.)

Kapittel 2. Beboernes rettigheter

Til § 7 Vern om personlig integritet

Rettslig utgangspunkt

Bestemmelsen slår fast viktige prinsipper i omsorgen for barn og ungdom i barneverninstitusjon og utfyller barnevernloven § 5-9.

Det følger av rettslige grunnprinsipper og av barnevernloven § 5-9 at beboere i institusjon skal være sikret et integritetsvern. Beboernes rett til vern om sin personlige integritet er derfor slått fast i første ledd i forskriftens § 7. Sentrale sider av den personlige integriteten omfattes av et grunnleggende vern som ikke kan fravikes uten lovhjemmel. Dette innebærer blant annet at den enkelte er vernet mot inngrep i sin fysiske integritet, og at ingen må utnyttes, krenkes eller ydmykes. Grunnleggende sett kan kravet om vern om den personlige integriteten sies å være et krav om at hvert enkelt menneske skal vises respekt.

Paragraf 7 annet ledd

Det følger av annet ledd i forskriften at den enkelte beboer selv skal kunne bestemme i personlige spørsmål. Dette gjelder imidlertid bare så langt det er forenlig med formålet med plasseringen og institusjonens ansvar for å gi forsvarlig omsorg til den enkelte, herunder er forenlig med beboerens alder og modenhet. Selvbestemmelsesretten må også la seg forene med institusjonens ansvar for driften, herunder ansvaret for trygghet og trivsel for alle på institusjonen.

Institusjonens omsorgsansvar

Institusjonen utøver den daglige omsorg for barnet i foreldrenes sted, og må således kunne fastsette enkelte begrensninger for å ivareta omsorgen for barnet. Se nærmere omtale av institusjonens omsorgsansvar under § 1 i forskriften. Inngrep i beboerens integritet som ikke ligger innenfor det som følger av omsorgsansvaret, eller ansvaret for trygghet og trivsel, krever en egen hjemmel i forskriften.

Hensynet til fellesskapet

I noen grad må det faktum at barnet eller ungdommen oppholder seg i en institusjon innebære at hun/han må akseptere visse innskrenkninger i sin rett til selvbestemmelse og personlige frihet. Det å lære beboeren å forholde seg til et fellesskap, herunder respekt og toleranse, kan være viktige elementer i omsorgen for den enkelte.

Institusjonen har ansvar for alle barn og unge som bor der. Institusjonen må ved utøvelsen av omsorgen ta hensyn til både den enkelte og fellesskapet. Hensynet til den enkelte må noen ganger vike for hensynet til fellesskapet. Det innebærer at beboerne må finne seg i visse innskrenkninger i sin rett til selvbestemmelse og personlige frihet av hensyn til trygghet og trivsel for alle.

Departementet mener at det i en viss grad må skilles mellom fellesrom og den enkelte beboers rom når det settes inn begrensninger overfor den enkelte beboer. I institusjonens fellesrom må hensynet til fellesskapet veie tungt. Fellesrommet skal være åpent for alle, hvor den enkelte kan føle seg trygg og oppleve tilhørighet. Fellesrom er en viktig arena for å lære sosiale ferdigheter, som respekt og toleranse for andre. Derfor må institusjonen her kunne sette begrensninger i den enkeltes selvbestemmelse.

Nærmere om grensedragningen

Institusjonen skal respektere den enkeltes integritet og samtidig gi beboeren forsvarlig omsorg og også ivareta hensynet til de øvrige beboerne. Grensedragningen mellom vern om personlig integritet og ansvaret for å gi beboeren forsvarlig omsorg og samtidig ivareta hensynet til trygghet og trivsel for alle på institusjonen, reiser mange spørsmål og kan by på utfordringer for personalet på institusjonen. Den nærmere grensedragningen vil bli kommentert under de relevante bestemmelsene i kapittel 2, men departementet vil her bemerke følgende;

Plakater og klær mv.

Departementet er kjent med tilfeller hvor beboerne har hengt opp plakater som kan fremstå konfliktskapende, støtende og/ eller signaliserer normbrudd, eksempelvis plakater med nazistisk eller pornografisk budskap og tilfeller hvor beboeren har hatt på seg klær med symboler eller budskap som forherliger narkotika. Departementet erkjenner at symboler og uttrykk som kan fremstå konfliktskapende, støtende og/ eller signalisere normbrudd kan fremmes på andre måter, ikke minst som resultat av ny visuell kommunikasjonsteknologi. Spørsmålet er om institusjonen ut fra sitt omsorgsansvar og hensynet til trygghet og trivsel kan begrense en beboers adgang til fritt å gi uttrykk for sine meninger i form av plakater, klær, teknologi osv.

Hvis en beboer i et fellesrom har hengt opp, eller stilt ut materiale med et ulovlig innhold, eller et innhold som er egnet til å støte eller skape konflikter mellom beboerne, må institusjonen ha anledning til å be beboeren fjerne det som er hengt opp eller stilt ut. Retter ikke beboeren seg etter anmodningen, må institusjonen ha adgang til fysisk å fjerne det som fremstår som konfliktskapende, støtende og/ eller signalisere normbrudd av hensyn til alles trygghet og trivsel.

Har beboeren slike symboler og uttrykk på eget rom, vil det i utgangspunktet være mindre adgang til å begrense beboerens adgang til å uttrykke seg fritt. Har materialet et ulovlig innhold, må institusjonen ha adgang til å fjerne dette. Materiale som har et lovlig innhold kan likevel virke ødeleggende på beboerens behandlingsopplegg. Institusjonen må da veilede den enkelte beboer. Rettledning skal ta sikte på å skape forståelse hos den enkelte beboer slik at hun/han selv tar bort materialet. Det vil kunne være ødeleggende for behandlingsopplegget dersom en ungdom med rusproblemer fyller rommet sitt med rusforherligende symboler og uttrykk. Dersom ungdommen, på tross av veiledning, ikke tar bort symboler og uttrykk som virker ødeleggende på behandlingen, mener departementet at institusjonen ut fra sitt omsorgsansvar må kunne rydde dette bort.

Enkelte symboler og uttrykk kan også virke sterkt støtende på andre beboere. Der slike symboler og uttrykk er hengt opp eller stilt ut på en beboers rom, kan institusjonen av hensyn til respekt og toleranse for andre beboere, rettlede og veilede beboeren. Den enkelte beboer er en del av et fellesskap, og det å lære å ta hensyn til andre er en viktig del av omsorgsansvaret.

Departementet vil presisere at det kun er i de tilfeller det er særlige faglige vektige grunner til det, at institusjonen ut fra sitt omsorgsansvar skal kunne fjerne eksponering av støtende tekst, bilder eller symboler – så sant det er praktisk gjennomførbart.

Klær med symboler og klær som gjenspeiler en bestemt type holdning må betraktes som et individs rett til yringsfrihet. Dersom beboeren bruker klær med symboler som virker støtende på andre beboere eller som kan være ødeleggende for deres behandlingsopplegg, for eksempel en t-skjorte med rusforherligende budskap, skal institusjonen av hensyn til respekt og toleranse for andre beboere, rettlede og veilede den enkelte beboer. Institusjonen kan imidlertid ikke med fysisk makt ta t-skjorten av ungdommen. Det er viktig at institusjonens ansatte benytter sin fagkompetanse i slike tilfeller. En ungdom som likevel bruker slike klær, kan institusjonen imidlertid nekte adgang til fellesarealene - dersom dette er nødvendig ut fra ansvaret for alles trygghet og trivsel.

Dataspill som ødelegger nattesøvnen

En vanlig situasjon både på institusjon og ellers i samfunnet er at barn og unge bruker mye tid på dataspill, sosiale medier og lignende. Dersom eksempelvis en beboer over lengre perioder får ødelagt nattesøvnen og dermed skolegangen fordi vedkommende spiller dataspill, ser på film osv. på natten, må institusjonen kunne nekte dette ut fra sitt omsorgsansvar, herunder ansvaret for å følge opp beboerens skolegang.

Ulike turer som et terapeutisk virkemiddel eller behandlingsmetode

Flere institusjoner benytter ulike turer som et terapeutisk virkemiddel eller som en fast del av behandlingsopplegget. Turene foregår for en avgrenset periode. Formålet med slike turer kan være å tilrettelegge ferie- og fritidsopplevelser. Turer kan også benyttes for å stoppe, avgrense eller forebygge destruktiv atferd, som for eksempel gjentakende rusing, rømming og vold. Der hvor turer benyttes som en fast del av et behandlingsopplegg må også denne delen av behandlingen godkjennes og kvalitetssikres.

Institusjonen kan i kraft av omsorgsansvaret for den enkelte og hensynet til fellesskapets trygghet og trivsel beslutte at beboeren skal være med på tur. Det er ikke anledning til å bruke fysisk tvang, trussel om tvang eller gi andre konsekvenser som har karakter av straff for å få ungdommen med på slike turer. Her som ellers i all omsorgsutøvelse og behandling, må oppmuntring, motivasjon og overbevisning brukes for å få med ungdom som vegrer seg. Barnevernloven og rettighetsforskriften gjelder fullt ut når ungdommen er på slike turer.

Som omtalt tidligere skal institusjonen drives på en slik måte at beboerens personlige integritet blir ivaretatt. Det gjelder også på turer. Institusjonene må ikke benytte tiltak som har elementer av straff eller isolasjon. Dersom institusjonen benytter hytte, hus eller lignende som en del av sitt institusjonstilbud eller behandlingsopplegg, skal denne være godkjent og kvalitetssikret.

Paragraf 7 tredje ledd

Retten til å si sin mening og bli hørt

Tredje ledd bokstav a bestemmer at institusjonen, innenfor de rammer som følger av annet ledd, skal ivareta beboerens rett til å få si sin mening og bli hørt. For å ivareta hensynet til beboernes integritet og vise dem respekt, er det grunnleggende at de får gi uttrykk for sitt syn i saker som angår dem og at de blir lyttet til. Dette gjelder både i den enkeltes individuelle sak og i saker som gjelder driften av institusjonen. Eksempler på dette kan være husordensregler og mattilbudet, innenfor rammen av et sunt og variert kosthold. Etter FNs barnekonvensjon artikkel 12 skal et barn ha rett til å gi uttrykk for sine synspunkter i alle forhold som vedrører barnet, og barnets synspunkter skal tillegges behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet. Retten til å uttale seg etter artikkel 12 regnes som ett av grunnprinsippene i barnekonvensjonen og FNs barnekomité har ved eksaminasjonen av Norge vært opptatt av barns rett til å bli hørt.

God og tilpasset informasjon er en viktig forutsetning for å kunne si sin mening og bli hørt. Slik blir det viktig at beboerne, så langt det er forsvarlig, informeres om endringer, planer og beslutninger, og får mulighet til å komme med innspill og delta i ulike beslutningsprosesser. Det å ta beboernes meninger på alvor kan være et godt utgangspunkt for forbedring. Barn og unge på institusjon kan gi verdifulle innspill til egen utvikling og utviklingen av institusjonstilbudet. Å få mulighet til å delta ved å bli tatt med på råd, innebærer at barn og ungdom på institusjon kan oppleve å være en ressurs for institusjonen. Å bli tatt på alvor kan gi økt selvspekt og også større respekt for beslutninger som blir tatt av ansatte på institusjonen.

Fritidsaktiviteter

Tredje ledd bokstav b er en eksemplifisering av annet ledd og pålegger institusjonen å legge til rette slik at beboerne blant annet får delta på de fritidsaktiviteter de ønsker, innenfor de gitte økonomiske og praktiske rammer. Se her også § 1 om institusjonens ansvar for å følge opp beboernes fritidsaktiviteter.

Respekt for livssyn og kulturell bakgrunn

Tredje ledd bokstav c pålegger institusjonen å vise respekt for og ta hensyn til beboerens og foreldrenes livssyn og kulturelle bakgrunn. I dette ligger det krav til ivaretagelse av beboernes individuelle behov, tilpassing av institusjonstilbudet og driften generelt. De ansatte må ha en bevisst holdning til hvordan de forholder seg til beboere og foreldre med andre kulturelle

og/eller religiøse referanserammer enn dem selv. Vi viser i denne sammenheng også til barnekonvensjonens artikkel 20. Etter denne bestemmelsen skal det tas tilbørlig hensyn til ønskeligheten av kontinuitet i barnets oppdragelse og til barnets etniske, religiøse, kulturelle og språklige bakgrunn. Departementet peker også på at det i tilsynsforskriften § 7 er vedtatt et nytt ledd som lyder:

”Tilsynsmyndigheten skal påse at samiske barns særlige rett til å ivareta språklig og kulturell bakgrunn følges opp på hensiktsmessig måte ut fra formålet med oppholdet og institusjonens målsetting og rammer.”

Religionsfrihet mv.

Tredje ledd bokstav d er hentet fra barnekonvensjon artikkel 14 nr. 1, og pålegger institusjonen å respektere den enkeltes rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet.

Paragraf 7 fjerde ledd

Det fremgår av fjerde ledd at institusjonen ikke under noen omstendighet kan utsette beboerne for utilbørlig påvirkning eller påtrykk av livssynsmessig, politisk eller ideologisk art.

Til § 8 Medisinsk tilsyn og behandling

Beboerne kan ha ulike somatiske eller psykiske lidelser eller skader som krever medisinsk tilsyn og behandling. Ny helse- og omsorgstjenestelov 24. juni 2011 og pasient- og brukerrettighetsloven 2. juli 1999 har regler om helsehjelp. Pasient- og brukerrettighetsloven har nærmere regler om den enkeltes rett til nødvendig helsehjelp. Kapittel 4 gir regler om hvem som kan samtykke til helsehjelp. Etter § 4-4 har barneverntjenesten rett til å samtykke til helsehjelp dersom barneverntjenesten har overtatt omsorgen for barn under 16 år etter barnevernloven § 4-6 annet ledd, § 4-8 eller § 4-12. I andre tilfeller må foreldre samtykke.

Institusjonen plikter ut fra omsorgsansvaret å sørge for at beboeren får tilgang til helsehjelp og sørge for bistand og tilsyn ved sykdom.

Det påligger institusjonen å ha skriftlige rutiner som ivaretar dette ansvaret. Rutinene må være spesielt tilpasset institusjonen og dens beboere. Rutinene må også inneholde bestemmelser om at barn og unge som blir akutt plassert får legetilsyn før inntak, snarest mulig etter inntak eller senest i løpet av inntaksdøgnet. Institusjonen må vise en særlig aktsomhet der det kan være mistanke om rusmisbruk. Rutinene må også omtale i hvilke andre situasjoner medisinsk tilsyn rutinemessig skal gjennomføres. Det må fremgå hvem som har ansvaret for å foreta løpende vurdering av om det er behov for medisinsk tilsyn eller behandling under oppholdet.

§ 9 Adgangen til å bevege seg innenfor og utenfor institusjonens område

Rettslig utgangspunkt

Beboerne skal som hovedregel ha rett til å bevege seg fritt innenfor og utenfor institusjonens område og skal i størst mulig grad kunne benytte de tilbudene som finnes i lokalmiljøet, for eksempel skole, trenings- og kurstilbud, og fritidsklubber. Forskriftens § 7 slår også fast at forholdene skal legges til rette for at beboeren skal ha anledning til å dyrke sine personlige interesser og fritidsaktiviteter. Institusjonen er beboernes hjem i den perioden de bor der. Det er i utgangspunktet et mål at de skal ha en tilværelse som mest mulig ligner situasjonen til barn og ungdom som ikke bor på institusjon.

Begrensninger

Institusjonen utøver den daglige omsorgen for beboeren i foreldrenes sted, og har derfor både rett og plikt til å sette de nødvendige grenser for å ivareta den enkelte beboer.

På samme måte som for barn og unge som bor hjemme, vil det være naturlig å sette begrensninger for innetider. Tilstrekkelig søvn er viktig for barn og unges fysiske og psykiske utvikling, og er nødvendig for konsentrasjon og skoleprestasjoner.

Det kan også være naturlig og nødvendig å begrense hvilke steder det er lov til å oppholde seg på fordi det kan være utrygt. Slike begrensninger kan også settes for å hindre uheldig påvirkning fra negative miljøer. Dette kan for eksempel være miljøer og steder hvor det omsettes rusmidler, eller som oppfordrer til annen kriminell virksomhet. Det kan også være naboer hvor det bor voksne personer som kan ha skadelig innflytelse, for eksempel voksne som skjenker ungdommen alkohol. Det vil derfor være anledning til å forby ungdommene å oppholde seg på slike steder. Det vil heller ikke være i samsvar med institusjonens omsorgsansvar dersom for eksempel et barn fritt får bevege seg rundt i et bysentrum på sen kvelds- og nattetid.

Dersom en ungdom som er plassert etter § 4-12 på grunn av omsorgssvikt viser tegn til å utvikle rusproblemer, er det grunn til å følge nøye med og eventuelt begrense bevegelsesfriheten. Det kan være nødvendig å begrense bevegelsesfriheten ved flere anledninger for å beskytte ungdommen. Institusjonen kan ikke som en del av omsorgsansvaret nedlegge absolutt forbud mot å forlate institusjonen over en lengre periode. Dette vil være et inngrep i personlig integritet som krever egen hjemmel i forskriften. For ungdom plassert på grunn av alvorlige atferdsvansker er det en slik hjemmel i § 22 i kapittel 4. Vi viser også til det som er sagt om vilkårene for såkalt voksenfølge under merknadene til § 22.

Institusjonens adgang til å begrense bevegelsesfriheten utenfor institusjonen vil blant annet avhenge av beboerens alder og modenhet. Institusjonen må i kraft av sitt omsorgsansvar sette de begrensninger for barn og unges bevegelsesfrihet som gode og forsvarlige omsorgspersoner ellers ville ha gjort. Institusjonen skal, på samme måte som foreldre, gi barna større bevegelsesfrihet i takt med økt alder og modenhet. Begrensningene må være tilpasset beboerens alder. Det vil være adgang til å sette inn større begrensninger i bevegelsesfriheten til en umoden 17-åring enn for en 17-åring som kan ta godt vare på seg selv.

Institusjonens adgang til å begrense bevegelsesfriheten innenfor institusjonsområdet vil også avhenge av beboerens alder. For de yngste beboerne må det kunne fastsettes strengere regler for å ha besøk på rommet eller besøke andre beboere på rommet, for eksempel etter visse klokkeslett på kvelden. Dersom det er stor aldersspredning blant beboerne, kan det av hensyn til tryggheten til de yngste beboerne være aktuelt å nekte dem å være alene sammen på rommet med de eldste ungdommene.

Institusjonen har ansvar for at ikke beboere utsettes for plaging, mobbing, utnyttning eller trakassering av andre beboere. Enkelte beboere kan være særlig sårbare og i en posisjon hvor de lettere enn ellers risikerer å bli utsatt for slik dårlig behandling fra andre beboere, og enkelte beboere kan være mer dominerende enn andre. Det kan være behov for å beskytte beboere mot hverandre. Derfor er det adgang til å nekte beboere å være på samme rom hvis det er mistanke om at en beboer trakasserer eller seksuelt utnytter en annen beboer.

Beboernes alder og modenhet og aldersspennet og relasjonene mellom beboerne vil være av betydning for om slike begrensninger kan settes og i hvilket omfang. En konkret fare for smitteeffekt av rusmisbruk eller planlegging av kriminalitet kan også gi grunnlag for å begrense to beboeres adgang til å være alene sammen på et privatrom.

Dersom en beboer møter opp ruset på institusjonen, kan institusjonen vise vedkommende til sitt eget rom for på den måten å skjerme de andre beboerne. Institusjonen må også ut fra sitt omsorgsansvar og hensynet til trygghet og trivsel for alle kunne bestemme at flere beboere ikke har anledning til å oppholde seg på samme rom på sen kvelds- eller nattetid. Dette er blant annet viktig for at ungdommen skal få nok søvn og kunne konsentrere seg på skolen. En ungdom som har brukt vold i fellesrom kan nektes å oppholde seg der en periode, dersom dette er nødvendig for å skape trygghet og trivsel for de andre på institusjonen.

Grensesettingen, i dette tilfellet å nekte vedkommende opphold på fellesrom, må knytte seg direkte til den uønskede handlingen.

I konkrete tilfeller kan situasjonen tilsi at det ikke er tilstrekkelig å vise beboeren til sitt eget rom, for eksempel ved destruktiv atferd som gjentakende rusing, rømming og vold. Dersom det er nødvendig ut fra omsorgsansvaret for den enkelte og hensynet til alles trygghet og trivsel, kan institusjonen benytte hus, leilighet eller lignende som er godkjent eller kvalitetssikret som en del av avdelingen. Slike tiltak må benyttes med varsomhet og ikke medføre at beboeren isoleres fra alle andre beboere eller ansatte. Slike opphold kan ikke ha lengre varighet. Inngrep i beboerens integritet, som ikke ligger innenfor det som følger av omsorgsansvaret eller ansvaret for trygghet og trivsel, krever egen hjemmel i lov, se § 22.

§ 10 Samvær og besøk i institusjonen

Rettslig utgangspunkt

Hovedregelen er at beboerne fritt kan motta besøk og ha samvær med andre i institusjonen. Retten til å ha et privatliv er et viktig gode som er beskyttet bl.a. av Den europeiske menneskerettskonvensjon artikkel 8. Det kreves gode grunner for at besøk skal kunne nektes.

Institusjonen skal arbeide for å fremme kontakten mellom beboeren og familien, såfremt slik kontakt ikke er avskåret av fylkesnemnda eller barneverntjenesten. Institusjonen skal legge forholdene til rette for at det kan gjennomføres gode samvær og besøk.

Begrensninger

I noen tilfeller er det nødvendig å begrense eller avskjære beboernes adgang til å motta besøk. Dette vil blant annet gjelde besøk av foreldre dersom deres samvær med barnet er begrenset eller avskåret i fylkesnemndas eller barneverntjenestens vedtak.

Institusjonen har ikke rett til å begrense samvær som følger av fylkesnemndas eller barneverntjenestens vedtak. Det kan imidlertid tenkes enkelte situasjoner hvor forholdene er så alvorlig når samvær skal finne sted, at institusjonen ut fra nødrettsbetraktninger må kunne utsette eller avlyse samvær. Dette kan for eksempel være tilfelle dersom foreldrene er ruset eller i alvorlig psykisk ubalanse. I slike tilfeller må institusjonen informere barneverntjenesten om at samværet ikke er gjennomført som planlagt.

Videre vil institusjonen i kraft av omsorgsansvaret kunne begrense beboerens adgang til å motta besøk. Dette kan være tilfelle hvor institusjonen etter en konkret vurdering kommer til at det er fare for eller mistanke om overgrep eller annen grenseoverskridende atferd. Institusjonen vil også etter en konkret vurdering kunne nekte overnattingsbesøk av kjæreste i kraft av omsorgsansvaret der hensynet til beboerens alder og modenhet tilsier vern og beskyttelse.

Bestemmelsen er ikke til hinder for at institusjonen har husordensregler som regulerer når det er ønskelig at besøk skjer. Institusjonen kan kreve at besøkende følger de alminnelige regler som gjelder ved institusjonen, for eksempel ikke ruser seg eller bringer med rusmidler. Besøkende som ikke tilpasser seg slike krav kan vises bort.

§ 11 Elektroniske kommunikasjonsmidler

Rettslig utgangspunkt

Barn og unge som bor på institusjon skal så langt som mulig ha et liv tilsvarende andre barn og unge. Bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler er en stor del av barn og unges hverdag og de bør kunne kommunisere fritt på lik linje med barn og ungdom som ikke bor på institusjon. Hovedregelen er at beboerne fritt kan benytte elektroniske kommunikasjonsmidler som mobiltelefoner, datamaskiner og lignende under institusjonsoppholdet. Det er derfor ikke adgang til å nekte en beboer å ta med seg sin mobil, pc eller lignende til institusjonen.

Begrensninger

Det er adgang til å begrense bruken av elektroniske kommunikasjonsmidler for å gi beboeren god og formålstjenelig omsorg og å sikre trygghet og god utvikling. Beboerens alder og modenhet vil ha betydning for hvilke grenser institusjonen kan sette ut fra omsorgsansvaret. Institusjonen må kunne beskytte den enkelte beboer mot blant annet rus og kriminalitet. Dersom en ungdom forsøker å bruke mobiltelefonen til å avtale kjøp av narkotika, må institusjonen ha anledning til å nekte mobilbruken. Det samme gjelder dersom en beboer planlegger rømming ved hjelp av mobiltelefonen. En slik begrensning kan bare være aktuell i helt konkrete situasjoner og for en avgrenset periode.

Institusjonen har ansvaret for å følge opp beboerens skolegang og eventuelle behandlingsopplegg og må bidra til at barnet/ungdommen får en god døgnrytme. Dersom en beboer over lengre tid spiller dataspill på natten og dermed ikke klarer å følge opp skolearbeidet, kan det være nødvendig å nekte tilgang til PC på natten for en begrenset periode. Institusjonen må i slike situasjoner veilede beboerne og benytte faglige gode metoder for å få ungdommen til å samarbeide. Institusjonen kan inngå avtale med beboeren om innlevering av mobil og PC for natten. Dersom beboeren, til tross for god faglig rettleiding og bruk av miljøterapeutiske virkemidler, ikke retter seg etter forbudet og dermed pådrar seg alvorlig søvnangel, må institusjonen kunne bestemme at ungdommen skal levere mobiltelefonen fra seg, og om nødvendig ta telefonen fra vedkommende for natten. Ungdommen må da få anledning til å kreve at telefonen skal slås av.

Det er også en viktig del av omsorgsansvaret å beskytte beboeren mot nettrelaterte overgrep. Institusjonen må støtte beboeren og gi veiledning i nettatferd, herunder om hvilke nettsteder som ikke bør besøkes og hvilke kontakter som ikke bør knyttes over nettet. Barn og unge som har vært utsatt for overgrep kan ha en utprøvende og søkende atferd på nettet som kan eksponere dem for farer og institusjonen må beskytte dem mot dette.

Det må også i konkrete situasjoner være adgang til å begrense den enkeltes bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler ut i fra hensynet til trygghet og trivsel for alle på institusjonen. Dersom en ungdom vil legge ut bilder eller filmer av andre på institusjonen på internett uten deres samtykke, må institusjonen kunne nekte dette. Det samme gjelder også dersom en beboer for eksempel uten samtykke vil omtale en annen beboers personlige forhold, for eksempel rusproblemer, på sosiale medier. Har en beboer lagt ut bilder eller filmer av andre på nettet uten deres samtykke, kan institusjonen pålegge vedkommende å sørge for sletting.

Institusjonen har adgang til å fastsette husordensregler for bruken av elektroniske kommunikasjonsmidler av hensyn til institusjonens ansvar for driften, herunder ansvaret for trygghet og trivsel. For eksempel kan det fastsettes husordensregler om at beboere ikke kan snakke i telefonen om natten eller under felles måltider.

Kapittel 3. Tvang og andre inngrep i den personlige integritet

Til § 12 Krav til forebygging

Systematisk arbeid for å forebygge tvang

Andre fremgangsmåter skal være prøvd før det benyttes tvang eller andre inngrep i den personlige integritet. Bestemmelsen understreker betydningen av forebyggende arbeid. Institusjonene skal arbeide systematisk for å forebygge situasjoner som kan føre til behov for bruk av tvang. Et godt institusjonsmiljø vil være preget av forutsigbarhet og trygghet for de som bor der. Beboerne må møtes med åpenhet og respekt. Det er viktig at de ansatte vet hva som utløser negativ atferd hos den enkelte beboer og i institusjonsmiljøet. Det må etableres systemer rundt den enkelte som gjør det mulig å håndtere vanskelige situasjoner, uten at det benyttes tvang. Institusjonen må arbeide for at alternative konfliktløsningsmodeller benyttes og at forhold som kan lede til tvangsbruk minimeres. I dette arbeidet vil det være naturlig å ha høyt fokus på relasjonsarbeid og tydelig kommunikasjon fra de ansatte overfor beboerne.

Det er viktig å lage avtaler med beboerne som etablerer klare sammenhenger mellom atferd og konsekvenser av denne atferden. Disse avtalene må utvikles i samarbeid med beboerne det gjelder. Det er påvist gjennom forskning at belønninger, oppmuntring og ros gir bedre effekt i forhold til atferdsendring enn straff. Dette betyr at avtalene bør tydeliggjøre og ha fokus på belønning av positiv og ønsket atferd.

Krav om forholdsmessighet

Tvang og andre inngrep i den personlige integritet skal ikke benyttes i større grad enn det som er nødvendig for formålet. Bestemmelsen klargjør at tvang og andre inngrep i den personlige integritet må stå i forhold til det en ønsker å oppnå. Dette er et prinsipp som også kommer til uttrykk i straffeloven om at en nødvergehandling kun er straffri dersom den ikke går lenger enn nødvendig, og ikke ut over det som er forsvarlig under hensyn til farlighet og hvilke interesser som skal beskyttes. Institusjonen må derfor sørge for at de ansatte får tilstrekkelig veiledning og opplæring i hva dette innebærer. Vi viser her til kvalitetsforskriften § 5 tredje ledd. Spesielt ved bruk av fysisk tvang må det stilles strenge krav til forholdsmessighet mellom den fare som foreligger og grad av makt som benyttes.

Til § 13 Forbud mot bruk av tvang eller makt

Rettslig utgangspunkt

I barneverninstitusjoner er det ikke tillatt med tvangsmedisinering, fysisk refsing, isolasjon og bruk av mekaniske tvangsmidler. Dette gjelder uavhengig av formålet med tvangsbruken.

Ansatte på en barneverninstitusjon har i utgangspunktet ikke adgang til å bruke fysisk tvang eller makt overfor beboerne.

Fordi institusjonen utøver den daglige omsorgen for barnet under institusjonsoppholdet, har institusjonen likevel - på samme måte som foreldrene - adgang til å bruke mindre inngripende tvang eller makt, når dette er åpenbart nødvendig ut fra omsorgsansvaret. Dette kan dreie seg om kortvarig fastholding eller bortvisning fra fellesrom. Andre former for mindre inngripende fysisk tvang eller makt kan være fysisk leding, det å ta en beboer i hånden, eller å stille seg i veien for en ungdom for å markere en grense når dette er åpenbart nødvendig.

Slik begrenset bruk av fysisk tvang eller makt kan bare benyttes som ledd i utøvelsen av omsorgsansvaret, og ikke som straff. Langvarig fastholding eller det å fysisk slepe av sted en ungdom vil det imidlertid ikke være anledning til i medhold av omsorgsansvaret. Hvor grensene går for personalets adgang til mindre inngripende maktbruk etter § 13, vil avhenge av situasjonen i det enkelte tilfellet. Beboerens alder, konsekvensen av å unnlate å gripe inn og erfaringer fra tidligere konflikter med beboeren, vil være noen av de sentrale momentene i en slik helhetsvurdering. Det er for eksempel adgang til å gripe inn med begrenset makt overfor ungdom som røyker i fellesarealet eller spiller høy musikk på natten, så fremt ungdommen ikke retter seg etter beskjed om å stoppe.

Systematisk gjennomgang av hendelser

Mindre inngripende fysisk tvang og makt etter § 13 kan bare benyttes dersom miljøterapeutiske virkemidler ikke fører frem. Etter en episode der det har vært benyttet tvang, skal institusjonen gjennomgå hendelsen, både med personalet og med ungdommen, for å kunne forebygge fremtidige hendelser eller håndtere liknende hendelser på en mer hensiktsmessig måte. En slik gjennomgang kan inneholde:

1. Var det noe spesielt i forkant av hendelsen som bidro til at situasjonen oppsto?
2. Kunne noen av de involverte underveis i hendelsen gjort noe annerledes eller stoppet på noe tidspunkt?
3. Med utgangspunkt i gjennomgangen bør det lages en plan for hvordan tilsvarende situasjoner eller hendelser kan løses på annen måte i fremtiden.
4. Vurdere om det er forhold knyttet til bemanning, kompetanse eller rutiner som kan ha innvirkning på hendelser som utløser situasjoner med behov for bruk av tvang.

En gjennomgang som dette kan være nyttig i arbeidet med internkontroll.

Barneloven

Barneloven § 30 retter seg mot foreldre, og har forbud mot vold mot barn. Bestemmelsens tredje ledd lyder etter endringen 9. april 2010:

”Barnet må ikke bli utsett for vald eller på annen vis bli handsama slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare. Dette gjeld òg når valden brukast som ledd i oppsedinga av barnet. Bruk av vald og skremmande eller plagsam framferd eller annan omsynslaus åtferd overfor barnet er forbode.”

Departementet har i forarbeidene til denne lovbestemmelsen (Ot.prp. nr. 104 (2008–2009)

Om lov om endringer i barnelova mv.) følgende merknad til endringen i bestemmelsen:

”Det foreslås en endring i tredje ledd hvor det uttrykkelig sies at vold og skremmende eller plagsom opptreden eller annen hensynsløs atferd er forbudt, selv om det skjer som ledd i barneoppdragelsen. «Lettere klaps», «lette klaps» eller «forsiktige klaps» vil følgelig ikke være tillatt. Handlinger som er ment å avverge at barnet eller andre skader seg rammes ikke av tredje ledd, så lenge handlingen står i forhold til den faren som skal avverges. Et eksempel vil kunne være å løfte med seg en treåring som har slått seg helt vrang i butikken. Et annet eksempel som kan nevnes er hvor et lite barn går tynkledd ute i snøen og nekter å komme inn. Det må da være tillatt for foreldrene å bære barnet inn og låse døren. Det presiseres at der en situasjon kan løses med lempeligere midler, vil det være forbudt å anvende fysisk tvang eller makt overfor barnet.

Skremmende eller plagsom opptreden eller annen hensynsløs atferd omfatter alle måter å skade, skremme, ydmyke eller på andre måter krenke barnet uten bruk av fysisk makt, som er egnet til å gi barnet en følelse av frykt, avmakt, skyld, skam, mindreverd eller fortvilelse eller en grunnleggende følelse av ikke å være ønsket eller elsket. Det kan for eksempel omfatte innelåsning av barnet i et rom, bruk av trusler om straff eller trusler om at barnet skal bli forlatt eller skadet, trusler om å skade en av barnets omsorgspersoner, søsken eller kjæledyr, ydmykelser, utskjelling, herunder å kalle barnet ved ukvemsord, følelsesmessig manipulering, latterliggjøring, særlig mens andre hører på, nedvurdering, verbal trakassering og følelsesmessig avvisning. Eksemplene er ikke ment å være uttømmende. Ved gjentakende mønstre skal det mindre til for at atferden vil rammes. Ved mer ekstreme handlinger vil en enkelthendelse være nok til at det rammes.”

Bestemmelsen i barneloven § 30 retter seg direkte mot barnets foreldre, men vil også gi rammer og veiledning for institusjonsansattes adgang til å bruke tvang eller makt overfor beboerne. Med mindre det foreligger en akutt faresituasjon, jf. forskriftens § 14, vil dette derfor danne rammen for hvilken fysisk makt institusjonen kan benytte. Institusjonen må imidlertid i kraft av sin kompetanse kunne løse de fleste slike situasjoner ved lempeligere midler enn ved hjelp av fysisk makt. Departementet legger til grunn at institusjonen, ved å arbeide forebyggende og benytte gode faglige metoder med stor vekt på kommunikasjon, vil kunne håndtere de fleste konflikter uten bruk av makt.

Se forøvrig § 14 med merknader når det gjelder bruk av tvang i akutte faresituasjoner.

Til § 14 Tvang i akutte faresituasjoner

Nødrett og nødverge

Bestemmelsen er en videreføring av § 18 i den tidligere forskriften og den bygger på hovedinnholdet i straffelovens alminnelige regler om nødrett og nødverge. Nødrett og nødverge har til felles at en nødsituasjon gjør det berettiget å foreta handlinger som ellers ville vært ulovlige. Nødsituasjonen utvider handlefriheten. Nødrett er retten til å begå et lovbrudd

for å redde seg selv eller andre eller noens eiendom. Nødverge er retten til i forsvar å avverge er ulovlig angrep på seg selv eller andre. Nødvergehandlingen må rette seg mot angriperen. Nødverge kan som nødrett også utøves for å beskytte en annen person.

Rettslig utgangspunkt

Bestemmelsen om bruk av tvang i akutte faresituasjoner innebærer at en beboer som er i ferd med å skade seg selv eller andre kan holdes fast eller isoleres, dersom det ikke finnes andre muligheter for å avverge skaden. Dersom en ungdom er i ferd med å begå et innbrudd, er det anledning til å overmanne ungdommen for å unngå den kriminelle handlingen. Det må vurderes nøye i den konkrete situasjonen hva som er nødvendig tvang for å hindre skaden. Tvangsbruken skal være så kortvarig som mulig og ikke av mer inngripende karakter enn helt nødvendig. Som nevnt under merknaden til § 12, er en nødvergehandling kun straffri dersom den ikke går lenger enn nødvendig, og ikke ut over det som er forsvarlig under hensyn til farlighet og hvilke interesser som skal beskyttes.

Paragraf 14 tredje ledd har nærmere regler om isolering av beboere i akutte faresituasjoner. Slik isolering er kun tillatt der dette er absolutt nødvendig for å hindre skade på person eller vesentlig skade på eiendom. Tiltak som innebærer innelåsning på enerom er ikke tillatt i andre situasjoner enn i akutte faresituasjoner.

Hvem har beslutningsmyndighet

Isolering i akutte nødssituasjoner kan besluttes av institusjonens leder eller den lederen gir fullmakt. Der en institusjon består av flere selvstendige enheter vil det være enhetsleder som har beslutningsmyndigheten. Leder/enhetsleder kan i sitt fravær gi en annen ansatt på institusjonen fullmakt til å treffe den aktuelle beslutningen. Det må gå klart frem hvem lederen/enhetslederen gir fullmakt til å treffe denne type avgjørelser, og det må være kjent for alle på institusjonen hvem som til enhver tid har fullmakt til å treffe slike avgjørelser. Fullmakten må gis til en person som er tilstede på institusjonen. Det er viktig at de personene som gis slik fullmakt er faglig kompetent til å treffe denne type inngripende avgjørelser. Fullmakten bør derfor fortrinnsvis gis til ansatte med relevant fagbakgrunn. Det vises videre til kvalitetsforskriften § 5 tredje ledd om nødvendig opplæring og faglig veiledning av de ansatte.

Nærmere om vilkårene

Vilkåret "uomgjengelig nødvendig" innebærer at det ikke finnes andre muligheter for å avverge skade på person eller vesentlig skade på eiendom, enn å utøve nødvendig tvang. Dette er et meget strengt krav, og innebærer at andre muligheter, som overtalelse og sikring av gjenstander eller personer det er fare for at kan bli påført skade, vurderes som utilstrekkelige. Ikke enhver mulighet for skade er omfattet av bestemmelsen. Det må foreligge en konkret og reell fare for at skade vil oppstå.

Det må vurderes nøye i den konkrete situasjonen hva som er nødvendig tvang for å hindre skade. Det må utvises forsiktighet og nødvendig tilbakeholdenhet. Rutinemessig bruk av tvang er ikke tillatt. Tvang etter § 14 kan bare benyttes i konkrete nødsituasjoner. Se for øvrig § 13 med merknader om institusjonens adgang til å bruke mindre inngripende fysisk makt eller tvang når dette er nødvendig ut fra omsorgsansvaret.

Hva som er lovlige tvangsmidler er ikke oppregnet i § 14. Med begrepet ”nødvendig tvang” menes det å holde fast beboeren for å hindre at han/hun skader seg selv eller andre eller at beboeren isoleres til faren for skade har opphørt. Det er ikke tillatt å slå eller utøve annen form for vold mot beboeren. Det er heller ikke tillatt å bruke mekaniske tvangsmidler som for eksempel remmer.

Tvangsbruken må være så kortvarig som mulig og ikke av mer inngripende karakter enn helt nødvendig. Det er viktig at ikke beboeren blir behandlet på en røff eller uvøren måte.

Institusjonen må arbeide for å forebygge at tvangssituasjoner oppstår. Bruk av gode forskningsbaserte og anerkjente metoder kan i seg selv virke forebyggende. Tydelig kommunikasjon, god dialog og klare regler kan også virke forebyggende. Dersom det likevel er nødvendig med tvangsbruk, må ansatte ha kunnskap om hvordan tvangsutøvelsen kan utøves så skånsomt som mulig.

I etterkant av en episode der det har vært benyttet tvang etter § 14, skal institusjonen gjennomgå hendelsen. Hensikten med gjennomgangen er å undersøke muligheten for å forebygge eller avverge liknende hendelser i fremtiden, se merknaden under § 13.

Til § 15 Kroppsvisitasjon

Rettslig utgangspunkt

Bestemmelsen gir adgang til å foreta kroppsvisitasjon av beboere, uavhengig av plasseringsgrunnlag. Vilkåret for kroppsvisitasjon er at det foreligger begrunnet mistanke om at beboeren oppbevarer tyvegods, farlige gjenstander, rusmidler eller andre skadelige medikamenter, samt utstyr til bruk av slikt. Et eksempel på skadelige medikamenter kan være anabole steroider. Et annet eksempel kan være at det er begrunnet mistanke om at en beboer besitter et stort omfang av tabletter med antidepressiva og det er fare for at beboeren er suicidal.

Beviskravet "begrunnet mistanke" innebærer et krav om at det må være konkrete og individuelle forhold som gir mistanke om besittelse av de nevnte objekter, og disse forholdene må være knyttet til den situasjonen der kroppsvisitasjon er aktuelt. Det er for eksempel ikke tilstrekkelig at beboeren tidligere har vært i besittelse av rusmidler på institusjonen, men tidligere befatning med rusmidler vil være et moment ved vurderingen. Kravet vil fortsatt være at det foreligger objektive indisier som kan begrunne mistanken. Den nærmere

vurderingen i det enkelte tilfellet må skje konkret og til en viss grad baseres på skjønn. Kroppsvisitasjon kan derfor ikke foretas rutinemessig eller vilkårlig.

Kroppsvisitasjon er et integritetskrenkende inngrep. Kroppsvisitasjon må derfor ikke foretas i større utstrekning enn formålet med bestemmelsen tilsier og bare dersom slik undersøkelse anses som helt nødvendig. Undersøkelsen må gjennomføres så skånsomt som mulig og slik at beboerens personlige integritet ivaretas i størst mulig grad. Selve kroppsvisitasjonen kan bare foretas av en person av samme kjønn som beboeren. Unntak kan gjøres dersom beboeren av særlige grunner ønsker det. Dersom beboeren eller den ansatte ønsker det, skal kroppsvisitasjon gjennomføres ved at to ansatte ved institusjonen er til stede.

Hva kan undersøkes

Kroppsvisitasjon kan omfatte undersøkelse av kroppens overflater, gjennom søking av klær og avkledning. Avkledning er et svært inngripende tiltak og kan bare skje dersom det anses som helt nødvendig. Forskriften åpner nå for at kroppsvisitasjon kan omfatte munnhulen. Det kan være et problem at beboere gjemmer stoff i munnhulen. Å avdekke om ungdommen skjuler stoff kan være viktig for ivaretakelsen og behandlingen av beboeren. Departementet vil likevel peke på at det å undersøke en munn mot en persons vilje kan utløse sterke reaksjoner. Vi understreker derfor at dette må gjøres med særlig varsomhet. Det er viktig at institusjonen gjør beboerne kjent med at munnhulen nå også kan omfattes av en kroppsvisitasjon, slik at dette ikke kommer overraskende på ungdommen.

Myndigheten til å treffe avgjørelse om kroppsvisitasjon er lagt til institusjonens leder eller den lederen gir fullmakt. Se nærmere om dette under merknaden til § 14.

Til § 16 Ransaking av rom og eiendeler

Rettslig utgangspunkt

Uavhengig av plasseringsgrunnlag kan institusjonens leder eller den lederen gir fullmakt bestemme at det skal foretas ransaking av rom eller eiendeler. Vilåret for ransaking er at det foreligger begrunnet mistanke om at beboeren oppbevarer tyvegods, farlige gjenstander, rusmidler eller skadelige medikamenter, samt utstyr til bruk av slikt.

For nærmere omtale av hvem som kan beslutte slik ransaking viser vi til merknaden til § 14.

Krav om at det skal foreligge en ”begrunnet mistanke” innebærer at ransaking ikke kan foretas rutinemessig. Mistanken må være knyttet til den situasjon det er aktuelt å foreta ransaking. Det er tilstrekkelig at man etter en individuell vurdering har konkrete holdepunkter for at beboer oppbevarer rusmidler eller farlige gjenstander. Hvis en beboer er ruset, kan det være tilstrekkelig til å foreta ransaking. Se for øvrig merknaden til § 15.

Ransaking skal foretas mens beboeren er til stede, med mindre dette er uforholdsmessig vanskelig fordi beboeren har forlatt institusjonen uten samtykke, ikke ønsker å være til stede eller lignende.

Både beboerens rom og eiendeler kan ransakes. Dette innebærer at det er adgang til å ransake beboerens eiendeler også når de ikke befinner seg i beboerens rom. Eiendelene kan derfor også ransakes når de befinner seg andre steder på institusjonen, som for eksempel i andre beboeres rom eller i fellesarealer.

Ransakingen skal skje så skånsomt som mulig.

Bistand fra politiet

Et særskilt spørsmål er om institusjoner har adgang til å tilkalle politi og eventuelt politi med hund. Begrunnelsen for dette kan være at politiet vil kunne gjennomføre en ransaking etter narkotika mer effektivt enn institusjonen selv kan.

Departementet oppfatter bruk av politi i barneverninstitusjoner som et drastisk virkemiddel. Spørsmål om bruk av politi ved ransaking reiser problemstillinger knyttet til taushetsplikt, faglig metodisk tilnærming og håndtering av slike situasjoner.

Departementet vil bemerke at når institusjoner har påtatt seg å ha omsorg for blant annet ungdom med alvorlige atferdsproblemer, vil det som nevnt foran oppstå situasjoner som kan være utfordrende og vanskelige. Det må imidlertid kunne legges til grunn at institusjonene både har personale og metoder som kan håndtere slike situasjoner innenfor de rammer regelverket setter. Problematikk knyttet til narkotikamisbruk kan nettopp være bakgrunnen for at ungdommen er plassert i institusjonen. Mistanke om oppbevaring av narkotika kan derfor være en del av en beboers atferd som institusjonen må forventes å håndtere.

Departementet mener at en institusjon ikke kan bruke politiet til å løse institusjonens egne oppgaver, for eksempel ransaking etter § 16. Dersom politiet går inn i en sak, kan dette etter departementets oppfatning ikke anses å være en ransaking etter rettighetsforskriftens bestemmelse, men må følge regelverket gjeldende for politiet.

Når det gjelder spørsmål om taushetsplikt og kontakt med politiet vises det til omtalen under § 4 om taushetsplikt og § 17 om beslaglegging mv.

Til § 17 Beslaglegging, tilintetgjøring eller overlevering til politiet

Rettslig utgangspunkt

Bestemmelsen gir institusjonen adgang til å beslaglegge tyvegods, farlige gjenstander, rusmidler eller skadelige medikamenter eller brukerstyr som blir funnet i forbindelse med kroppsvisitasjon eller ransaking av rom og eiendeler. Det beslaglagte kan enten oppbevares på

institusjonen, overleveres til politiet eller tilintetgjøres. Det skal fremgå av protokollen, jf. § 26, hva som er beslaglagt, tilintetgjort eller levert til politiet.

Hva skal institusjonen gjøre med det beslaglagte

Ulovlige gjenstander, rusmidler eller medikamenter skal overleveres til politiet, som har plikt til å ta imot. Ulovlige gjenstander kan være en pistol mens ulovlige rusmidler kan være narkotika. Når en institusjon skal levere ulovlige gjenstander, rusmidler eller medikamenter til politiet, regulerer barnevernloven § 6-7 hvilke opplysninger institusjonen kan gi ved overleveringen eller ved senere etterforskning. Se merknad til § 4. Departementet vil for øvrig bemerke at det kan være grunn til å anmode politiet om å hente narkotika eller våpen som institusjonen har beslaglagt.

Hva som er å anse som farlige gjenstander må avgjøres i det enkelte tilfellet. Gjenstander som etter en konkret vurdering anses som farlige selv om de ikke er ulovlige, for eksempel en speiderkniv, kan og bør beslaglegges. Slike gjenstander skal som hovedregel ikke tilintetgjøres, men oppbevares og utleveres til beboeren ved institusjonsoppholdets slutt.

Rusmidler som ikke i seg selv er ulovlig, for eksempel øl, vin eller sprit, kan helles ut.

Tyvegods kan enten overleveres til politiet eller tilbakeleveres rette eier. Dersom institusjonen er kjent med at en beboer har stjålet for eksempel en pc fra en annen beboer, kan institusjonen levere denne gjenstanden tilbake til rette eier.

Til § 18 Beboernes korrespondanse

Rettslig utgangspunkt

Beboerne skal i utgangspunktet fritt kunne sende og motta post og det er ikke tillatt å føre kontroll med beboerens korrespondanse.

Utgangspunktet er klart: sensur er ikke tillatt. I praksis betyr det at brev aldri kan leses av institusjonens ansatte uten samtykke fra beboeren, og at post ikke kan nektes sendt eller mottatt.

Bestemmelsen omfatter også elektronisk post. Dette betyr at institusjonen ikke kan sjekke en beboers e-post korrespondanse på datamaskinen eller tekstmeldinger på telefonen. Dersom datamaskinen eller telefonen tas fra en beboer, kan institusjonen således ikke gå inn og sjekke meldinger som ligger der.

Kontroll av post

Bare når vilkårene i bestemmelsen er oppfylt, kan brev eller pakke sendt til beboeren kontrolleres. Kontrollen skal foregå ved at posten åpnes av institusjons leder eller den lederen

gir fullmakt i nærvær av postens mottaker eller avsender. For nærmere omtale av begrepet ”institusjonens leder eller den lederen gir fullmakt”, viser vi til merknaden til § 14.

Vilkårene er at det foreligger begrunnet mistanke om at forsendelsen inneholder rusmidler eller farlige gjenstander.

Beviskravet "begrunnet mistanke" innebærer et krav om at det må være konkrete og individuelle forhold som gir mistanke om at pakken eller brevet inneholder rusmidler eller farlige gjenstander. Disse forholdene må være knyttet til den situasjonen der kontroll er aktuelt. Det er for eksempel ikke tilstrekkelig at beboeren tidligere har prøvd å smugle rusmidler inn på institusjonen, selv om dette vil være et moment i vurderingen. Kravet vil fortsatt være at det foreligger objektive indisier som kan begrunne mistanken. Den nærmere vurderingen i det enkelte tilfellet må skje konkret og til en viss grad baseres på skjønn. Det presiseres at kontroll av post ikke skal skje rutinemessig.

Dersom vedtak om å åpne post blir påklaget, jf. § 27, må institusjonen avvende klagebehandlingen før kontrollen eventuelt kan foretas. Institusjonen må gjøre beboeren kjent med klageadgangen.

Til § 19 Rusmiddeltesting

Barn og unge som plasseres på institusjon er i en sårbar situasjon og de kan lett bli påvirket av sine omgivelser. Ungdom som ikke benyttet rusmidler på plasseringstidspunktet kan dermed utvikle rusproblemer under institusjonsoppholdet, selv om institusjonene arbeider aktivt for å hindre dette. Å ha mulighet til å samtykke til urinprøver kan ha en positiv virkning for beboer. Beboer kan på denne måten avkrefte mistanke om rusmisbruk. En avtale om urinprøve kan også støtte beboer i å si nei til rusmidler under henvisning til at dette vil bli oppdaget ved en urinprøve.

Mangel på kontroll og grensesetting i institusjoner kan blant annet føre til at ungdommer blir introdusert til og/eller bruker rusmidler under institusjonsoppholdet. Manglende kontroll øker også risikoen for en smitteeffekt av rusmiddelmissbruk blant ungdommer på institusjoner. Forskriften har derfor regler om bruk av urinprøver som skal avdekke eventuell bruk av ulovlige rusmidler.

Rettslig utgangspunkt

Bestemmelsen fastslår hovedregelen om at institusjonen ikke kan kreve at beboere avlegger urinprøve. Ved plasseringer etter barnevernloven § 4-24 kan urinprøver kreves avlagt dersom det følger av fylkesnemndas vedtak. Ellers er det ikke hjemmel for å kreve at det avlegges urinprøver. Bestemmelsen åpner imidlertid nå for at beboeren kan samtykke til å avlegge urinprøver.

Krav til samtykket

Det er viktig at samtykket er reelt og at beboeren ikke føler seg presset til å samtykke. Det må derfor stilles krav til samtykket for å sikre beboerens personlige integritet. Samtykket må være skriftlig. Det er viktig at beboeren er tilstrekkelig informert til å kunne ta en egen avgjørelse. Ved at beboeren blir orientert om muligheten for å ta urinprøver og om reglene for urinprøvetaking, bidrar man til å sikre en selvstendig vurdering fra beboers side.

Samtykke kan bare gis under oppholdet. Det innebærer at institusjonene ikke kan kreve et samtykke ved inntak. Bestemmelsen skiller seg her fra § 25, hvor samtykke kan gis både ved inntak og under oppholdet.

Beboerne skal videre bare kunne samtykke til urinprøver dersom det oppstår konkrete hendelser under oppholdet som foranlediger dette. Dette innebærer at samtykke til urinprøver ikke kan innhentes rutinemessig. Det må også alltid være mulig for beboer å trekke samtykket tilbake, uavhengig av hvor langt prosessen har kommet og uten at det får negative konsekvenser for beboeren.

Er beboeren under 15 år må også de som har foreldreansvaret samtykke i tillegg til barnet. Dersom barneverntjenesten har overtatt omsorgen for barnet, er det barneverntjenesten som skal samtykke i tillegg til barnet. Statlig regional barnevernmyndighet skal samtykke i tillegg til barnet der barnet er en enslig mindreårig asylsøker som er plassert på et omsorgssenter, jf. barnevernloven kapittel 5A.

Rutiner for prøvetaking

Institusjonen må ha nærmere regler og rutiner for prøvetaking. Beboerne må gjøres grundig kjent med disse reglene før de kan samtykke til å avlegge urinprøver. Se også merknadene til § 25.

Urinprøver skal håndteres i samsvar med Helsedirektoratets retningslinjer IS-13/2002 om kvalitetsrutiner ved rusmiddeltesting. Retningslinjene finnes her: <http://www.helsetilsynet.no/no/Regelverk/Rundskriv/Rundskriv-helsetjenesten/Rundskriv-og-lignende-Helsedirektoratet/>

Når urinprøver avgis etter § 19, skal prøvene alltid sendes inn til laboratorium for analyse. Departementet vurderer det slik at det hovedsakelig vil være institusjoner som behandler ungdom plassert etter barnevernloven §§ 4-24 og 4-26 som vil ha behov for å benytte hurtigtester i sitt behandlingsopplegg og åpner derfor ikke opp for bruk av hurtigtester ved urinprøvetaking etter § 19. Hurtigtester kan derfor bare benyttes innenfor en behandlingsramme og på institusjoner som behandler unge med alvorlige atferdsvansker, jf. barnevernloven § 4-24 og § 4-26, og hvor formålet med bruk av hurtigtester er klart definert og beskrevet på forhånd, se § 25.

Til § 20 Tilbakeføring ved rømming

Rettslig utgangspunkt

Når en beboer forlater institusjonen eller uteblir etter fravær uten at det er gitt tillatelse, kan dette ha flere årsaker enn at vedkommende har rømt. Beboeren kan ha blitt forsinket, ha glempt tiden, ha valgt å være ute lengre enn avtalt eller lignende. I alle tilfeller er det viktig at institusjonen snarest prøver å finne årsaken til fraværet. Dersom det ikke er sannsynlig at fraværet skyldes andre forhold, skal fraværet anses som rømming. Det må foretas en konkret vurdering. Institusjonen har den daglige omsorgen for beboerne og har dermed et stort ansvar for å passe på dem og hindre at de utsettes for farer.

Når en beboer rømmer fra institusjonen er utgangspunktet at vedkommende skal hentes tilbake. En ungdom som har rømt har ofte ikke tilgang til en bolig med trygge omsorgspersoner rundt seg. Ungdommen vil kunne befinne seg i en sårbar situasjon og vil lett kunne komme i kontakt med miljøer som kan utsette ungdommen for negativ påvirkning og ulike farer.

Ansvarsforhold

Institusjonen er i forskriften tillagt et hovedansvar ved rømming. Dette er en følge av at institusjonen har ansvaret for å ivareta den daglige omsorg for barnet. Institusjonen har således hovedansvaret for å bringe beboeren tilbake til institusjonen hvis han/hun rømmer.

Dette innebærer for det første at institusjonen har ansvar for å varsle barneverntjenesten. Barneverntjenesten har fortsatt et selvstendig ansvar selv om ungdommen er plassert på en institusjon, og må derfor følge opp ungdommen.

Institusjonen har ansvaret for å varsle politiet. Slik varsling kan unntaksvis være unødvendig. Varsling vil for eksempel ikke være nødvendig hvis institusjonen vet hvor beboeren oppholder seg og vet at beboeren ønsker å komme tilbake til institusjonen. Dette kan for eksempel være tilfelle der institusjonen har snakket med ungdommen og forsikret seg om at ungdommen har det bra og vil komme tilbake til institusjonen samme kveld. Det samme kan være tilfellet der institusjonen får hentet beboeren frivillig tilbake.

Ved rømming bør beboerens foresatte varsles så snart som mulig. Varsling av foresatte skal normalt foretas av institusjonen, fordi dette vil være det mest praktiske. Dersom beboeren er på sperret adresse, dvs. at foreldrene ikke skal ha rett til å vite hvor barnet eller ungdommen er, skal institusjonen ikke varsle de foresatte, men samarbeide med barneverntjenesten om eventuell kontakt med foreldrene.

Tilbakeføring

Det er som nevnt institusjonen som har hovedansvaret for at beboeren bringes tilbake. Institusjonen skal, om mulig i samarbeid med barneverntjenesten eller med foresatte, prøve å bringe beboeren tilbake frivillig.

Blir ikke beboeren frivillig med tilbake, må beboeren bringes tilbake mot sin vilje hvis plasseringsgrunnlaget gir adgang til det. Dette kan være plasseringer etter barnevernloven §§ 4-6 annet ledd, 4-8, 4-9, 4-12, 4-17, 4-24 og 4-25 annet ledd. I disse tilfellene kan barneverntjenestens leder kreve bistand av politiet til å bringe beboeren tilbake, jf. barnevernloven § 6-8. Politiet vil i slike tilfeller ha plikt til å bistå med tilbakeføring etter rømming.

Ved andre plasseringsgrunnlag kan det også tenkes situasjoner hvor det vil være aktuelt for institusjonen å anmode om hjelp fra politiet. Politiet må da vurdere om de ut fra eget regelverk kan bistå med en tilbakeføring.

Enhver tilbakeføring skal skje så skånsomt som mulig, på en måte som ivaretar beboerens integritet. Det er her som på andre områder viktig at institusjonen utarbeider gode rutiner. Departementet viser for øvrig til at Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet i samarbeid med Politidirektoratet har utarbeidet retningslinjer ved rømming. Retningslinjene omhandler oppgave- og ansvarsfordeling mellom kommunal barneverntjeneste, institusjon og politi. Retningslinjene legges ut på www.Bufetat.no ved ferdigstilling.

I særlige tilfeller kan barneverntjenesten bestemme at tilbakeføring til institusjonen ikke skal skje. I slike tilfeller må barneverntjenesten sørge for at barnet eller ungdommen får et annet forsvarlig tilbud, for eksempel plass i annen institusjon eller beredskapshjem.

Til kapittel 4. Særlige regler ved plassering etter § 4-24 og § 4-26

Til § 21 Forskriftens anvendelse overfor beboere plassert etter § 4-24 og § 4-26

Bestemmelsene i forskriftens kapittel 4 gjelder kun for beboere plassert etter barnevernloven §§ 4-24 og 4-26. Dette omfatter også beboere som er plassert etter barnevernloven § 4-24 ved midlertidig vedtak, jf. § 4-25 annet ledd annet punktum.

På områder der det ikke er gitt særregler for denne gruppen beboere, eller særreglene ikke kommer til anvendelse i det konkrete tilfellet, gjelder de alminnelige reglene ellers i forskriften.

Så lenge en beboer frivillig oppholder seg i institusjonen etter § 4-26, må vedkommende godta de tiltak institusjonen finner nødvendig. I de tilfeller det ikke er gitt samtykke til tilbakehold, jf. § 4-26 annet ledd, vil beboeren fritt kunne avbryte institusjonsoppholdet dersom det blir iverksatt tiltak som beboeren ikke ønsker. Dette gjelder både tiltak som er omhandlet i dette kapitlet og tiltak som er omhandlet i kapittel 3. Når det er gitt samtykke til tilbakehold kan institusjonen iverksette de tiltakene som følger av forskriften, og som anses nødvendige, uten at beboeren kan avbryte institusjonsoppholdet før tiden for tilbakeholdsretten er utløpt.

Til § 22 Begrensninger i adgangen til å bevege seg innenfor og utenfor institusjonens område

Barn og unge som er plassert på barneverninstitusjon skal som hovedregel ha adgang til å bevege seg fritt innenfor og utenfor institusjonsområdet, jf. barnevernloven § 5-9. Når en ungdom er plassert på en institusjon på grunn av alvorlige atferdsproblemer, kan det imidlertid i visse situasjoner være både nødvendig og riktig å fastsette begrensninger i adgangen til å forlate institusjonen og å bevege seg fritt innenfor institusjonen.

Begrensninger i adgangen til å bevege seg utenfor institusjonens område

Bestemmelsen reflekterer barnevernloven § 5-9 annet ledd annet punktum. For beboere som er plassert etter § 4-24 og § 4-26 kan institusjonen i form av enkeltvedtak, se forskriftens § 26, begrense adgangen til å forlate området i den utstrekning det er nødvendig ut fra formålet med plasseringen. Vedtak og planer rundt barnet vil være viktige for forståelsen av hva som er formålet med plasseringen.

Når barn er plassert i institusjon med hjemmel i § 4-24 og § 4-26, vil det kunne være i samsvar med formålet med plasseringen å kontrollere beboerens bevegelser og aktiviteter utenfor institusjonen. Hvor omfattende denne kontrollen skal være må imidlertid vurderes konkret i forhold til hver enkelt beboer. Behovet for å nekte eller begrense adgangen til å forlate institusjonen vil også kunne variere i løpet av institusjonsoppholdet.

Begrensning i beboerens bevegelsesfrihet etter rettighetsforskriften § 22 må være begrunnet i den enkeltes situasjon og behov. Institusjonen kan etter § 22 begrense beboerens adgang til å forlate institusjonsområdet i den utstrekning dette er nødvendig ut fra formålet med plasseringen. Der formålet med plasseringen er behandling av rusmiddelmissbruk, kan det være nødvendig å nekte beboeren å bevege seg utenfor institusjonen, dersom det er grunn til å mistenke kjøp av rusmidler. Dersom formålet med plasseringen er å behandle beboeren for gjentakende kriminalitet, kan det være nødvendig å nekte ungdommen å gå alene utenfor institusjonens område, gitt at det er fare for kriminelle handlinger. Begrensninger i beboerens bevegelsesfrihet skal ha som formål å forebygge ytterligere problemutvikling, beskytte og behandle.

Dersom en ungdom begår kriminelle handlinger under institusjonsoppholdet eller kommer ruset til institusjonen, er dette et moment som taler for at det kan treffes et vedtak om å nekte ungdommen å gå utenfor institusjonen. At ungdommen har rømt fra institusjonen flere ganger, kan også være et moment som taler for å nekte beboeren å forlate institusjonsområdet.

Enkelte institusjoner benytter såkalt voksenfølge, dvs. at en ansatt i perioder følger beboeren tett når han eller hun er utenfor institusjonen. Dette brukes for eksempel for å forebygge eller søke å forhindre at beboeren rømmer eller ruser seg. Slikt voksenfølge kan oppleves som et inngripende tiltak, og det må i slike situasjoner treffes enkeltvedtak etter § 22. Bestemmelsen

gir imidlertid ikke adgang til å treffe vedtak om at beboerne skal være med på turer som en del av behandlingsopplegget.

Vedtaksperiodens lengde

Et vedtak om å begrense adgangen til å bevege seg fritt kan treffes for opptil 14 dager av gangen. Dette er en maksimumsgrense og skal ikke benyttes som en standardløsning i alle vedtak. Det må i hvert enkelte tilfelle foretas en konkret, individuell vurdering av hvor lenge man antar det er behov for begrensningen. Institusjonen må dessuten fortløpende i vedtaksperioden vurdere om det er behov for å opprettholde begrensningen, eller om den kan avsluttes. Et vedtak om begrensning skal ikke opprettholdes lenger enn nødvendig. Dette betyr at dersom det dukker opp forhold som tilsier at det ikke lenger er nødvendig å begrense bevegelsesfriheten, må tvangen opphøre. Dersom vedtakene opprettholdes for hele perioden, må institusjonen i ettertid kunne redegjøre for hvorfor dette var nødvendig.

Dersom det ved vedtaksperiodens utløp er nødvendig å fortsette med begrensningen, må det treffes nytt vedtak, eventuelt flere nye vedtak. Departementet kan ikke gi noen absolutt grense for hvor lenge begrensninger etter § 22 kan opprettholdes, da dette må avgjøres i hver enkelt sak. Beboernes individuelle situasjon kan variere sterkt. For enkelte beboere kan det være grunn til å opprettholde begrensningen over en relativt lang periode. Departementet vil likevel understreke betydningen av godt, faglig arbeid og behovet for å vurdere ulike behandlingsformer og tilnæringsmetoder dersom en metode ikke gir ønsket effekt.

Begrensninger i adgangen til å bevege seg fritt innenfor institusjonens område

Det kan være et behov for å fastsette begrensninger i en beboers adgang til å bevege seg fritt innenfor institusjonsområdet, ut over de begrensningene som kan settes ut fra institusjonens omsorgsansvar. Det er derfor nå i forskriften § 22 en særskilt hjemmel som gir institusjonen en adgang til ved enkeltvedtak å begrense bevegelsesfriheten innenfor institusjonens område for ungdommer som er plassert etter atferdsbestemmelsene. For en ungdom som er plassert på institusjon på grunn av rusmisbruk, kan det for eksempel være behov for i en periode å begrense adgangen til å være alene på rommet med en annen ungdom som sliter med rusmisbruk, og hvor man frykter negativ påvirkning. Også her må det foretas en konkret og skjønnsmessig helhetsvurdering med utgangspunkt i den enkeltes situasjon.

Noen institusjoner benytter hus, leilighet eller lignende som er godkjent eller kvalitetssikret som en del av avdelingen, og hvor denne delen i en periode kan benyttes som et individuelt behandlingstiltak, for eksempel for å stoppe, avgrense eller forebygge destruktiv atferd. Når det for unge settes begrensninger i deres rett til å bevege seg innenfor institusjonens område ut over det som følger av omsorgsansvaret for den enkelte og trygghet og trivsel for alle, må det treffes enkeltvedtak.

Departementet legger til grunn at adgangen til å begrense den frie bevegelsesretten innenfor institusjonens område bygger på solide faglig fundament og blir brukt med varsomhet og kun

så lenge det er nødvendig. Adgangen til å begrense bevegelsesfriheten innenfor institusjonens område må ikke benyttes på en slik måte at beboeren isoleres.

Vedtaksperiodens lengde

Vedtak kan treffes for inntil 14 dager av gangen, men skal ikke opprettholdes lenger enn nødvendig. Institusjonen må fortløpende vurdere om vedtaket skal opprettholdes eller om bevegelsesbegrensningen kan avsluttes. I noen tilfeller kan det for eksempel være tilstrekkelig å nekte beboeren å være alene på rommet med en annen beboer en helg, mens det i andre tilfeller kan være nødvendig å forlenge perioden og treffe nye vedtak. Se nærmere om dette over.

Til § 23 Besøk i institusjonen

Rettslig utgangspunkt

Også for beboere plassert etter barnevernloven §§ 4-24 og 4-26 følger hovedreglen av § 10. Her slås det fast at institusjonen skal legge forholdene til rette for gode samvær og besøk for den enkelte beboer. Det er blant annet viktig at beboerne kan opprettholde kontakten med familie eller andre omsorgspersoner som de skal tilbake til etter endt institusjonsopphold. Institusjonen må derfor arbeide for at beboerne kan opprettholde kontakten med familie og nettverk som vil kunne bidra til beboernes trivsel og utvikling.

Begrensninger

Etter § 23 kan besøk nektes dersom dette er nødvendig av hensyn til beboerens behandlingsopplegg eller formålet med plasseringen. Det vil særlig være aktuelt å nekte beboeren besøk av personer fra miljøer som vil kunne ha en uheldig innvirkning på behandlingen. Dette vil typisk være tilfelle der beboeren er plassert på bakgrunn av rusmisbruk og institusjonen opplever at besøk av venner fra rusmiljøet har negativ påvirkning på beboerens syn på rus, og dermed ødelegger progresjonen i behandlingen. Departementet vil imidlertid bemerke at dette er en unntaksregel som skal anvendes med forsiktighet. Det er uansett ikke adgang til å nekte beboeren besøk dersom det vil være urimelig i det konkrete tilfellet. Institusjonen kan under ingen omstendighet nekte beboeren besøk av advokat, barneverntjenesten, tilsynsmyndighet, helsepersonell som er beboerens behandler, prest, annen sjelesørger eller lignende, jf. § 3.

Plasseringer etter § 4-24 eller § 4-26 innebærer ikke at foreldrene formelt fratras omsorgen. Verken barneverntjenesten eller fylkesnemnda kan regulere samværet mellom foreldrene og barnet, og de har således rett til samvær med hverandre, jf. barnevernloven § 4-19 første ledd. Samvær må imidlertid utøves på en måte som er forenlig med institusjonsoppholdet og driften ved institusjonen. Foreldrene må respektere institusjonens husregler og rutiner og samværet må ikke være forstyrrende for ungdommens behandlingsopplegg.

Vedtaksperiodens lengde

På samme måte som i § 22, er det i § 23 satt en grense for vedtaksperiodens lengde. Et vedtak om å nekte besøk kan treffes for inntil 14 dager av gangen. Institusjonen må fortløpende i vedtaksperioden vurdere om begrensningen kan oppheves eller om det er grunn til å opprettholde den. Se nærmere om dette under merknaden til § 22.

Til § 24 Elektroniske kommunikasjonsmidler

Rettslig utgangspunkt

Foruten den generelle bestemmelsen i § 11 som gjelder alle beboere, er det i § 24 en særregel for beboere plassert etter barnevernloven § 4-24 og § 4-26.

Bestemmelsen åpner for at institusjonen ved enkeltvedtak kan nekte beboere plassert etter disse bestemmelsene å ha kontakt med andre via telefon eller andre elektroniske kommunikasjonsmidler, dersom det er nødvendig av hensyn til behandlingsopplegget eller formålet med plasseringen.

Bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler er en viktig og stor del av de fleste barn og unges hverdag. De vil kunne oppleve det som inngripende å bli nektet å bruke mobiltelefon, pc og lignende. Det er derfor viktig at institusjonen her anvender god faglig metode og legger vekt på å få ungdommene til å forstå hvorfor det er nødvendig å sette inn slike begrensninger.

Nærmere om vilkårene

Det må være hensynet til behandlingsopplegget eller formålet med plasseringen som begrunner institusjonens vedtak om å nekte beboeren denne typen kontakt med omverdenen. Ungdom som er på institusjonen med hjemmel i § 4-24 eller § 4-26 er plassert der på grunn av sin atferd og skal motta behandling. Det kan derfor etter en konkret og individuell vurdering være nødvendig å nekte bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler av hensyn til behandlingsopplegget. Denne adgangen til å nekte går lenger enn omsorgsansvaret gir rom for. For en ungdom som er plassert på institusjon på grunn av rusmisbruk, kan det være behov for å nekte bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler for en periode for å hindre at han tar kontakt med rusmiljøet og avtaler kjøp av narkotika. Det samme kan være tilfelle der en ungdom som er plassert på grunn av prostitusjon, benytter mobilen til å avtale salg av seksuelle tjenester. For en ungdom plassert på grunn av kriminalitet, kan det være behov for å nekte vedkommende å kommunisere med andre utenfor institusjonen for å planlegge nye innbrudd.

Hvis en ungdom ikke retter seg etter institusjonens avgjørelse om å nekte bruk av mobiltelefon, kan institusjonen inndra telefonen. Vilkåret er at dette er nødvendig for å hindre fortsatt bruk av mobiltelefonen som skader behandlingsopplegget eller formålet med plasseringen.

Vedtaksperiodens lengde

På samme måte som i §§ 22 og 23, er det i § 24 satt en grense for vedtaksperiodens lengde. Et vedtak om å nekte bruk eller inndra elektroniske kommunikasjonsmidler kan treffes for inntil 14 dager av gangen. Institusjonen må fortløpende i vedtaksperioden vurdere om begrensningen kan oppheves eller om det er grunn til å opprettholde den. Se nærmere om dette under merknaden til § 22.

Bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler kan ikke nektes dersom dette vil være urimelig i det enkelte tilfellet. Det vil heller aldri være adgang til å nekte beboeren kontakt med advokat, barneverntjenesten, tilsynsmyndighet, helsepersonell som er beboerens behandler, prest, annen sjelesørger eller lignende, jf. § 3.

Til § 25 Rusmiddeltesting

Rettslig utgangspunkt

Det følger av bestemmelsen at dersom beboeren er plassert med hjemmel i barnevernloven § 4-24, kan urinprøver kreves tatt dersom dette følger av fylkesnemndas vedtak. Dette innebærer at fylkesnemnda uttrykkelig må ha uttalt i vedtaket at institusjonen skal ha adgang til å kreve urinprøver. Urinprøver skal bare kreves så langt det er behov for det, sett i sammenheng med fylkesnemndas vedtak.

Beboere plassert etter barnevernloven § 4-24 eller § 4-26 kan, som etter den tidligere forskriften, også samtykke til å avlegge urinprøver. Også beboere plassert etter § 4-25 annet ledd annet punktum kan samtykke til dette, jf. forskriften § 21.

Krav til samtykket

Det er viktig at samtykket er reelt og at beboeren ikke føler seg presset til å samtykke. Det må derfor stilles krav til samtykket for å sikre beboerens personlige integritet. Samtykket må være skriftlig. Ved at beboerne blir orientert om muligheten for å ta urinprøver og om reglene for urinprøvetaking, bidrar man til å sikre en grundig og selvstendig vurdering fra beboerens side.

Samtykke kan gis både ved inntak og under oppholdet. Bestemmelsen skiller seg her fra § 19, hvor det bare er adgang til å samtykke til urinprøvetaking under oppholdet – og ikke ved inntaket.

Det må alltid være mulig for beboeren å trekke samtykket tilbake, uavhengig av hvor langt prosessen har kommet og uten at det får negative konsekvenser for beboeren.

Er beboeren under 15 år må også de som har foreldreansvaret samtykke i tillegg til barnet. Dersom barneverntjenesten har overtatt omsorgen for barnet, for eksempel dersom det er fattet et § 4-12 vedtak om omsorgsovertakelse i tillegg til et § 4-24 vedtak, er det barneverntjenesten som skal samtykke i tillegg til barnet.

Rutiner for prøvetaking

Bestemmelsen krever at institusjonen har regler og rutiner for urinprøvetaking. Bestemmelsen retter seg bare mot de institusjonene som ønsker å ta dette virkemiddelet i bruk. Reglene skal inneholde bestemmelser om i hvilke tilfeller det kan kreves urinprøve, som for eksempel ved mistanke om bruk av rusmidler, rutinemessig etter permisjon eller lignende. Institusjonen må videre ha rutiner for hvordan selve avleggelsen av prøven skal skje. Gjennomføringen må skje slik at hensynet til beboerens personlige integritet ivaretas, og prøvene må derfor gjennomføres så hensynsfullt som mulig. Det må fremgå av reglene hvilke konsekvenser det kan få dersom beboeren nekter å avgi prøve, eller dersom det avgis positiv prøve. Positive prøver kan ikke medføre iverksetting av alvorlige sanksjoner eller straff.

Tredje ledd i bestemmelsen setter som vilkår at barnet gjøres kjent med institusjonens interne regler ved inntak i institusjonen, dvs. før det kan gis samtykke til å avlegge urinprøver. Institusjonen må påse at samtykket fra barnet er reelt.

Urinprøver skal for øvrig håndteres i samsvar med Helsedirektoratets retningslinjer for kvalitetsrutiner ved rusmiddeltesting IS 13/2002. Retningslinjene finnes her: <http://www.helsetilsynet.no/no/Regelverk/Rundskriv/Rundskriv-helsetjenesten/Rundskriv-og-lignende-Helsedirektoratet/>

Det er anledning til å benytte hurtigtester i institusjoner som behandler unge med alvorlige atferdsvansker plassert etter barnevernloven §§ 4-24 og 4-26. Formålet med bruk av slike tester skal være klart definert og beskrevet på forhånd. Institusjonen må ha beskrevne rutiner og regler for prøvetaking og for hva som skal skje når resultatene foreligger. Positive prøver skal ikke medføre iverksetting av alvorlige sanksjoner eller straff. Hurtigtestene skal være et verktøy i behandlingen for å hjelpe ungdom med rusproblemer til å slutte å ruse seg. Hovedformålet med bruk av hurtigtester skal være å administrere positive konsekvenser på bakgrunn av rene prøver (rusfrihet).

Ved bruk av hurtigtester stilles det i IS 13/2002 krav til kontrollprøver. Dersom en enkel hurtigtest viser positive analysefunn, skal det i tillegg analyseres en positiv kontrollprøve (laboratorieprøve). Det innebærer at ved positive analysefunn i en hurtigtest, så må prøven også sendes til laboratorium for analyse.

Til kapittel 5. Saksbehandling og klage

Til § 26 Krav til enkeltvedtak og andre avgjørelser

Bestemmelsen har nærmere formkrav til de ulike avgjørelser som institusjonen treffer etter rettighetsforskriften. De ulike avgjørelser som treffes kan være inngripende for den enkelte beboer. Det er viktig at avgjørelsene er innholdsmessig riktige og at tilsynsmyndigheten i ettertid kan vurdere om de er i samsvar med regelverket. De formelle kravene til avgjørelsene skal bidra til å sikre dette.

Enkeltvedtak og andre avgjørelser

Flere av avgjørelsene etter rettighetsforskriften regnes som enkeltvedtak etter forvaltningsloven 10. februar 1967. Forvaltningslovens regler om saksbehandlingen ved enkeltvedtak i kapittel IV og V skal således følges. Beboeren bør involveres så tidlig som mulig i prosessen og gis anledning til å uttale seg og bli hørt. Beboeren skal forhåndvarsles før vedtak treffes dersom han/hun ikke har uttalt seg, med mindre dette ikke er praktisk mulig eller vil medføre fare for at vedtaket ikke kan gjennomføres. Institusjonen skal sørge for at saken er godt opplyst før vedtak treffes. Beboeren har rett til innsyn i saksdokumentene.

Vedtaket skal være skriftlig og begrunnet. Begrunnelsen må inneholde en henvisning til aktuelle bestemmelser i forskriften og en redegjørelse for de faktiske forhold avgjørelsen bygger på. Institusjonen må her sannsynliggjøre at vilkårene i den aktuelle bestemmelsen er oppfylt, for eksempel at det foreligger begrunnet mistanke om at en beboer forsøker å bringe narkotika med seg inn på institusjonen fordi vedkommende kommer ruset tilbake etter en tur i byen. Institusjonen må videre nevne de hovedhensyn som har vært avgjørende for utøvelse av skjønnet, dvs. redegjøre for hvorfor man mener det er nødvendig med kroppsvistasjon og hva man har gjort for å få ungdommen til selv å levere fra seg narkotikaen.

Institusjonen må sørge for at beboeren underrettes om vedtaket så raskt som mulig og må gjennomgå vedtaket med beboeren og få ungdommens syn på saken. Institusjonen må også informere beboeren om adgangen til å klage til fylkesmannen og gi de beboere som ønsker det hjelp til å utforme klagen. Institusjonen må sende kopi av vedtaket til sakens parter.

Paragraf 26 bestemmer at enkeltvedtak og andre avgjørelser om inngrep i den personlige integritet skal protokollføres. Krav om begrunnelse for enkeltvedtak følger av forvaltningslovens regler. Også avgjørelser om inngrep i den personlige integritet der det ikke fattes enkeltvedtak, skal begrunnes av hensynet til den enkeltes rettsikkerhet. Kravet om protokollføring er først og fremst satt for å sikre skriftlig dokumentasjon, slik at tilsynsmyndigheten kan gå gjennom avgjørelsene og vurdere om de er i samsvar med lov og forskrift. Det skal fremgå i protokollen når avgjørelsen blir fattet, hvem saken gjelder, og hvem som er ansvarlig for avgjørelsen. Videre skal det angis hvilke regler avgjørelsen bygger på og det faktiske forholdet som er grunnlaget for avgjørelsen.

Bruk av tvang og andre inngrep i den personlige integritet skal ikke benyttes i større grad enn det som er nødvendig for formålet, jf. § 12. Andre fremgangsmåter skal være prøvd først. Det er derfor viktig at det redegjøres for hvorfor inngrepet var nødvendig og hvilke andre tiltak som ble prøvd først.

Paragraf 26 har dessuten krav om foreleggelse for tilsynsmyndigheten, dvs. fylkesmannen. Fylkesmannen kan på den måten holde seg underrettet om forholdene ved institusjonen og forberede tilsyn på institusjonen. Departementet ser at det kan være hensiktsmessig at institusjonene fortløpende oversender protokollene til fylkesmannen.

Nærmere om de enkelte avgjørelsene

En avgjørelse om kroppsvisitasjon etter § 15 skal regnes som enkeltvedtak og i tillegg protokollføres og forelegges fylkesmannen. Det samme gjelder avgjørelser om ransaking av rom og eiendeler etter § 16.

Vedtak om beslaglegging, tilintetgjøring og overlevering til politiet, jf. § 17, regnes også som enkeltvedtak og skal i tillegg protokollføres og forelegges tilsynsmyndigheten. Det skal fremgå av protokollen hva som er beslaglagt, tilintetgjort eller levert til politiet.

Vedtak om kontroll av post, jf. § 18, skal også regnes som enkeltvedtak og skal i tillegg protokollføres og forelegges tilsynsmyndigheten. Dersom vedtak om å åpne post blir påklaget, jf. § 27, må institusjonen avvende klagebehandlingen før kontroll eventuelt kan foretas.

All bruk av tvang i akutte faresituasjoner, jf. § 14, skal regnes som enkeltvedtak og skal i tillegg protokollføres og forelegges tilsynsmyndigheten. Dette er inngripende tiltak og institusjonen må her særlig bestrebe seg på å gi en dekkende beskrivelse av hva som skjedde og hva som ble vurdert å være handlingsalternativene i den konkrete situasjonen.

En avgjørelse etter § 22 om begrensninger i adgangen til å bevege seg fritt innenfor eller utenfor institusjonsområdet regnes som et enkeltvedtak og skal i tillegg protokollføres og forelegges tilsynsmyndigheten. Det samme gjelder en avgjørelse etter § 23 om å nekte beboeren å motta besøk i institusjonen.

En avgjørelse om å nekte bruk av, og eventuelt også å inndra, et elektronisk kommunikasjonsmiddel, jf. § 24, skal følge reglene for enkeltvedtak og skal i tillegg protokollføres og forelegges fylkesmannen.

Ved tilbakeføring ved rømming, jf. § 20, kreves det at institusjonen skriver et dokument i form av en egen rapport ved hver tilbakeføring. I denne rapporten skal ungdommen gis anledning til å uttale seg. Dersom tilbakeføringen skjer mot beboerens vilje, skal tilbakeføringen i tillegg protokollføres og begrunnes. Det er den begrunnede protokollen som skal oversendes tilsynsmyndigheten og barneverntjenesten. Dersom fylkesmannen også ønsker å få oversendt rapporten, kan det gjøres til rutine at institusjonen oversender rapporten sammen med kopi av protokollen.

Urinprøver på bakgrunn av samtykke krever ikke et enkeltvedtak. Forskriften krever imidlertid at urinprøvetaking skal begrunnes, protokollføres og forelegges tilsynsmyndighetene. Av begrunnelsen skal det fremgå hvilke forhold som førte til at samtykke ble innhentet. Av hensyn til rettsikkerheten er det viktig at tilsynsmyndigheten kan

gjennomgå avgjørelsen og vurdere om den er i samsvar med lov og forskrift, også når avgjørelsen baserer seg på samtykke. Urinprøvetaking kan påklages. Typisk klagegrunnlag kan være påstand om manglende reelt samtykke.

Dersom institusjonen beslutter å kreve avlagt urinprøve av en beboer som er plassert etter barnevernloven § 4-24 og det følger av fylkesnemndas vedtak, kreves det ikke noe nytt enkeltvedtak. En avgjørelse om slik rusmiddeltesting skal imidlertid protokollføres, begrunnes og forelegges tilsynsmyndigheten. En typisk klagegrunn kan være påstand om at prøven er foretatt på en krenkende måte.

Særlig om begrensninger ut fra omsorgsansvaret

Departementet vil presisere at ved begrensninger som besluttes ut fra omsorgsansvaret eller hensynet til trygghet og trivsel for alle på institusjonen og hvor det ikke er krav til enkeltvedtak, protokollføring eller lignende, bør institusjonen likevel foreta en skriftlig nedtegnelse av sentrale begrensninger i døgnrapporten eller lignende. Slik nedtegnelse vil sikre skriftlig dokumentasjon av hendelsen, noe som også vil være viktig dersom fylkesmannen ønsker å undersøke saken nærmere i ettertid. Slik dokumentasjon vil være særlig aktuelt der det ut fra omsorgsansvaret besluttes å nekte en ungdom å forlate institusjonen en dag eller å nekte en beboer å bruke mobiltelefonen en kveld/natt. Det samme gjelder tilfeller der det besluttes å fysisk fjerne plakater fra en beboers rom ut fra institusjonens omsorgsansvar for vedkommende eller der en beboer som røyker ledes bort fra fellesrommet, jf. § 13.

Standardmal

Departementet vil bemerke at dersom det benyttes samme mal for enkeltvedtak og protokollførsel, må malen utformes slik at kravene til enkeltvedtak i forvaltningsloven ivaretas der det er krav om enkeltvedtak. Det er således ingen ting i veien for at det benyttes ett og samme dokument til vedtak og protokoll, så lenge kravene til enkeltvedtak i forvaltningsloven ivaretas. Det vil tvert imot ofte være hensiktsmessig om institusjonene kan bruke en felles mal for både enkeltvedtak og avgjørelser som skal protokollføres. Bufdir vil derfor utarbeide en standardmal som kan nyttes av institusjonene både ved enkeltvedtak og ved andre avgjørelser. Standardmalen legges ut på www.Bufetat.no.

Til § 27 Klage over brudd på forskriften

Hvem kan klage

Beboere eller foresatte som mener institusjonen har begått brudd på rettighetsforskriften kan klage til fylkesmannen. Departementet mener at foreldre som er fratatt omsorgen for barna, men som har foreldreansvaret i behold, også bør ha rett til å klage over brudd på forskriften. Dette betyr at de må underrettes om avgjørelser om bruk av tvang eller andre inngrep i den personlige integritet. Departementet ser at dette i enkelte tilfeller kan være uhenksom og

at det derfor kan være bedre å avtale med foreldrene at slik underretning skal skje i ansvarsmøter eller lignende.

Barneverntjenesten vil naturlig være i dialog med institusjonen om forholdene rundt barnet og vil kunne ta opp forhold de er bekymret for både med institusjonen, med Bufetat og med fylkesmannen. Også andre som ikke har partsstatus og dermed formell klagerett, men som mener det er begått brudd på forskriften, vil kunne ta dette opp med fylkesmannen.

Klagen skal sendes direkte til fylkesmannen og ikke fremmes via institusjonen. Dersom institusjonen mottar en klage, skal denne straks sendes videre til fylkesmannen.

Hva kan det klages over

All bruk av tvang og vedtak om bruk av tvang og andre inngrep i den personlige integritet kan påklages til fylkesmannen. Det kan klages til fylkesmannen både over vedtak som treffes før det utøves, typisk vedtak om å åpne post, og bruk av tvang som skjer uten forutgående vedtak, typisk bruk av tvang i akutte faresituasjoner. Beboerne kan klage både dersom de mener at institusjonen ikke har lovlig grunnlag (hjemmel) for vedtaket og over graden av tvang eller måten vedtaket ble utøvd på. Fylkesmannen skal prøve både om vedtaket har lov- eller forskriftshjemmel og om det er forsvarlig, dvs. i samsvar med godt faglig og etisk skjønn. Fylkesmannens vedtak i saken er endelig og kan ikke påklages videre.

Både klager over avgjørelser som regnes som et enkeltvedtak, typisk vedtak om kroppsvisitasjon, og avgjørelser som ikke regnes som enkeltvedtak, typisk tilbakeføring etter rømming, skal behandles etter reglene i forvaltningsloven. En beboer kan hevde at urinprøver gjennomføres på en ulovlig måte eller at tilbakeføring etter rømming ble foretatt uforholdsmessig hardhendt. Dette kan fylkesmannen prøve. Dersom det følger av nemndas vedtak at det kan tas urinprøver, vil imidlertid ikke fylkesmannen ved sin klagebehandling kunne overprøve dette og fastslå at det ikke er adgang til å kreve urinprøver. En klage over at det kreves urinprøver i et tilfelle der adgangen til dette følger av nemndas vedtak, vil derfor kunne avvises av fylkesmannen.

Etter rettighetsforskriften har den enkelte beboer rett til vern om sin personlige integritet og institusjonen skal respektere den enkeltes religionsfrihet. En nektelse av for eksempel å delta på gudstjenester eller andre religiøse møter, kan derfor påklages til fylkesmannen.

Det er avgjørende for beboernes rettssikkerhet at de er kjent med klagemuligheten til fylkesmannen. Institusjonens leder har plikt til å informere om adgangen til å klage etter rettighetsforskriften og skal levere ut skriftlig materiale om klageadgangen til dem det gjelder. Det er svært viktig at de ansatte på institusjonene har jevnlig dialoger med beboerne slik at de forstår sine rettigheter og er vel kjent med sin rett til å klage til fylkesmannen.

Innholdet i klagen

Enkelte beboere kan oppleve det som vanskelig å formulere en skriftlig klage til tilsynsmyndigheten. Det er derfor fastsatt i forskriften at institusjonen har plikt til å hjelpe beboere som ønsker det med å utforme klagen. Departementet vil i denne forbindelse presisere at i de tilfeller beboeren selv har utformet klagen, kan det ikke stilles strenge krav til innholdet i klagen. Enkelte beboere kan ha problemer med å uttrykke seg klart skriftlig. Dersom tilsynsmyndigheten er i tvil om hva som ligger i klagen, får man eventuelt undersøke dette nærmere med den aktuelle beboeren.

Tilsynsforskriften

Tilsynsforskriften har regler for fylkesmannens tilsyn med barn og unge i barneverninstitusjoner. Tilsynsforskriften § 11 har nærmere regler om fylkesmannens klagebehandling etter denne forskriften. Tilsynsforskriftens § 11 lyder:

”§ 11. Klagebehandling

Tilsynsmyndigheten skal behandle alle muntlige og skriftlige henvendelser fra barna og deres foresatte. Klager som gjelder enkeltvedtak følger reglene i forvaltningsloven kapittel VI med visse særregler, se lov om barneverntjenester § 6-1, jf. særlig § 6-5 og § 6-6. For andre henvendelser gjelder reglene her.

Tilsynsmyndigheten må sørge for at de påklagede forhold blir best mulig belyst og eventuelt sørge for tiltak etter § 12.

I tilfelle der tilsynsutvalg ikke er oppnevnt, må fylkesmannen behandle klagen eller henvendelsen og eventuelt sørge for tiltak etter § 12.

Henvendelser som gjelder tvangsbruk skal uansett behandles av fylkesmannen.

Det er ingen frist for henvendelser som ikke gjelder enkeltvedtak.

Det skal føres særskilt protokoll over henvendelsene.

Klageren skal underrettes om utfallet.”

En klage til fylkesmannen som for eksempel gjelder dårlig mat, stygge rom, og lignende, vil det ikke være naturlig å behandle som en klage over brudd på rettighetsforskriften, som skal følge reglene for klage over enkeltvedtak. Slike henvendelser /beklagelser vil imidlertid kunne behandles av fylkesmannen etter reglene i tilsynsforskriften § 11.

Kapittel 6. Ikrafttredelse og overgangsregler

Til § 28 Ikrafttredelse

Denne forskriften gjelder fra 1. mars 2012. Fra samme tidspunkt oppheves forskrift 12. desember 2002 nr. 1594 om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon.

Til § 29 Overgangsregler

For at det ikke skal oppstå tvil om hvilke regler som gjelder i overgangen mellom forskriften av 2002 og forskriften av 2011, er det fastsatt nærmere overgangsregler. Institusjonen skal behandle saker etter det regelverket som gjelder på det aktuelle tidspunktet for hendelsen. Ved

fylkesmannens behandling av saken gjelder også de reglene som gjaldt på det aktuelle tidspunktet for hendelsen.

